
Rapolas Sriogis

*Ukmergė -
mano gyvenimas*

Rapolas Sriogis

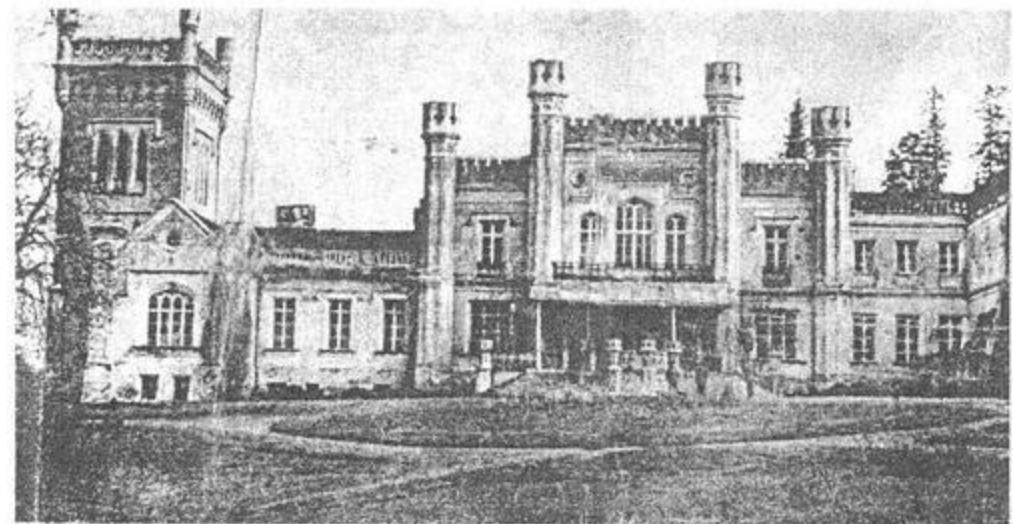

R. Sriogis

*Ukmergė -
mano gyvenimas*

*Knyga išleista
Ukmergės savivaldybės
Kultūros skyriui parèmus*

Mokytojo Rapolio Sriogio prisiminimų knyga turėtų sudominti visus, kurie neabejtingi Ukmergės praeičiai, sudėtingiems tarpukario įvykiams, Vilniaus krašto atgavimui, dviem sovietinėms okupacijoms ir nacių nusikaltimams. Paprastai, objektyviai, be pagražinimų pasakojamus savo gyvenimo faktus R. Sriogis susieja su visos Lietuvos likimu, iškeldamas svarbiausias moralines mūsų tautos vertėbes, kurios ir sunkiausią akimirką padeda išlikti žmogumi.

Vaitkuškio dvaro rūmai 20 a. pradžioje

* *Rapolas Sriogis*
* *UAB „ARX-Baltika“, 2002*

Legenda apie Kurėnų ežerą

Iš šiaurės rytų slinko ledynmečio lavina. Dalis ledo luitų giliai įsmigo į Graužiečių ir Biliūnų sodžių žemę ir čia įstrigo. Ledams ištirpus, liko didelis gilus ežeras.

Kartą Liuciferis kėlė puotą. Visa jo svita išsiveržė iš pragaro gelmių. Ėmė šelti baisi audra. Galingi viesulai ir smerčai visa, ką pajégė, kėlė į padangę. Sutemo lyg naktį, o nuo žaibų ir perkūnų drebėjo žemė. Didžiąją ezero vandens dalį viesulas pakėlė į padangę ir per Vilkmergę nunešė į šiaurės vakarus, pakelyje išrausdamas gilią puskilometrio ilgio griovą.

Piemenukai, ganę sodžiaus galvijų bandą, išgąsdinti audros, ēmė skubiai ginti gyvulius namolei. Viena karvutė sukus apsukus atkakliai veržesi atgal. Pyktelėjės piemenukas šūktelėjo "Kur eini!" Kipšams per triukšmą pasigirdo burtažodis "kurėnai", vadinas, puotą baigti, ir jie nérė į pragaro gelmes, o nebevaldomi padebesių vandenys pliūptelėjo į žemę. Taip radosi Kurėnų ežeras.

Ledynmečio ežero likimas

Vandens pertekliui per gilią griovą nutekėjus, ežero lygis gal dešimčia, gal daugiau metrų nukrito. Liko mažas Vaizgeliškio ežeras, o žemiau - du didesni Biliūnų ir Graužiečių ežerai, tarp jų brasta: Vaizgeliškio ežeras užpelkėjo pirmas.

Mano senelė téčiui pasakojo, kad jos tévai su Lyduokiu apylinkės Šeimyniškių sodžiaus baudžiaunininkais 19-ojo šimtmečio pirmoje pusėje vasaros metu eidavę į grafo Kosakausko valdas Vaitkuškyje derliaus nuimti. Takas vedė per Vaizgeliškį, minėtą brastą, Palobius ir Lobų mišką. Va, anuomet abipus brastos dar tyvuliaavo Biliūnų ir Graužiečių bebaigiantieji užželti ežerai. Tada Lobų miške dar pasitaikydavo vilkų ir lūšių. Lūšys klastingos - grobio tyko ant apatinės medžio šakos šalia tako, bet nešoka ant žmogaus, jei šis laiko virš galvos iškirstą vertikalų mietą (tarytum ragą). Kartą neapdairus vyras mieto nelaikė, ir lūšis liuokteréjo jam ant nugaros. Išgelbėjo lūšies instinkto žinojimas. Vyras staiga griuvo atbulas, tad lūšis atsidūrė apačioje. Išsigandusi skubėjo išsiropsti, o vyras tuo metu ēmė ją lazda vanoti. Žvėris liovėsi pulti ir pasitraukė.

Rytinėje Biliūnų ir Graužiečių ežerų pakrantėje prie labai aukšto ir stataus šlaito augo vešlūs lazdynų krūmai, dėl to vietovę imta vadinti Palazdynės kalnu. Pritrūkės lėšų. Antakalnio dvaro šeimininkas pardavinėjo žemę. Penki ūkininkai pirkosi jos. Taip rytinėje ežerų pakrantėje, tarp Palazdynės kalno ir dvaro, atsirado

Vaizgeliškio kaimelis, o vakarinėje pakrantėje, prie Lobų miško, kiti 5 ūkininkai įkūrė Palobių kaimelį. Dabar Palazdynės kalnas plikas, Vaizgeliškio ir Palobių nėra.

Kai Pirmojo pasaulinio karo metais išblaškyta mūsų šeima grįžo į tėviškę ir aš tapau piemenuku, iš Graužiečių piemenų sužinojau, kad abu ežerai senokai užpelkėjo - dabar čia ganemos sodžiaus karvės. Kartą viena jų užsiropštė ant liulančios velėnos vešlesnės žolės paskanauti. Velėna trūko, karvė prasmego akitare. Mégindami ją išgriebti, vyrai net tris ilgas kartis surišo, bet veltui - kieto dugno nesiekė, vis skystas dumblas. 1925 metais šiauriniame Graužiečių pelkės gale (prie Ukmurgės - Želvos vieškelio) émë kasti durpes, bet po trejeto metų durpynus įkūrė Pageležiuose. Graužiečiuose didelės durpių atsargos liko vaikaičiams.

1956 metais Biliūnų ir Graužiečių pelkes nusausino. Dabar čia sukultūrintų pievų plotai. Kartą besausinant velėna trūko ir ekskavatorius prasmego į dumblą - vos strėlės viršūnė tesimatė. Laimė - ekskavatorininkas spėjo išsokti, o ekskavatorių trim traktoriais šiaip taip išvilko.

Tėcio odisėjos

Ilgokai tėciui, caro kareiviu, teko trankytis po plačiąją Rusiją, daug matyti ir patirti.

Žvarbioje Ledjūrio pakrantėje gyvena samojedai (nencai). Pūga. Gimė kūdikis. Čia pat jį įmetė į pusnį, pavolioja ir tuojuo grįžta jurton, nušluosto. Į tėcio nuostabą, kad tokie beširdžiai, ramiai atsako: "Jei kūdikis krikšto nepakels, tai tegul ir miršta. Kam jam visą amžių su slogomis galynėtis?"

Tėciui teko ir Tomsko srityje pabuvoti. Ten ūkininkai stato dvigubas trobas. Iš pradžių gyvenamają, sujungtą su ūkiniu pastatu ir tvartu. Ant šio statinio viršaus renčia antrą aukštą, gaubiantį pirmajį taip, kad tarpusienye likusiame tarpe pakanka vietas padargams, malkoms ir kt. Žiemą, kai spigina 60 laipsnių šaltis, palengva iš puoduko pilamas vanduo dar nepasiekęs žemės virsta ledo karoliukais. Didžiųjų šalčių metu, laukan neišeidamas, tokiamo pastate ir gyvulius pašersi, ir malkų pasirūpinsi, ir šilumos vėjas laukais neišnešioja.

Kaukaze tėciui įsiminė Elbrusas, o ypač - Septynių brolių miegančiųjų kalnai. Jei tik vėjas pajégia permesti per juos debesis, slėnyje lauk krušos. Iš čia per Nachičevanę jis vyko į Rostovą prie Dono. Visa mūsų šeima - tėtis, motina, sesutė Jadviga, aš ir K. Valušis (motinos brolis) - įsikūrė miesto pakraštyje aliejaus ir kruopų fabriko kiemo mūriname priestate. Tėtis dirbo aliejaus, dėdė

- tabako fabrike, motina vertesi siuvinėjimu. Šio meto ryškesni vaizdai jau liko mano atmintyje. Pvz., mes, vaikai, mēgome graužti saulėgrąžų išspaudų plytelės ("makucha"). Pavasarį miežių atsargos didelėje pastogėje baigdavosi, o plūktoje asloje žiojėjo daugybė žiurkių urvų. Vyrai kibirais iš šulinio semdavo vandenį ir pildavo į urvus. Neturėdamos kur dingti, žiurkės lisdavo lauk, o čia jų tykodavo vilkšunis. Griebdavo galvą iškiusią žiurkę ir, stipriai papurtęs, blokšdavo šalin. Anuo metu mus stebino šuns sugebėjimas tykoti žiurkės ten, kur ji ruošiasi išlisti. Dabar man aišku - šuo girdi žiurkės skleidžiamą ultragarsą. Jo girdėjimu paremtas cirkuose demonstruojamas šuns sugebėjimas "sudėti bei atimti" vienaženklius skaičius.

Keletą mėnesių tėtis dirbo priemiestiniame karininko dvare. Popiečiais tek davavo neštuvaus pieną į miestą nešti. Isdidi šeimininkė neatsigrėždama eidavo priekyje. Šykštuolė, net pieno atsigerti nepasiūlys, tad tėtis, įsitaisęs drūtą šaukštą, prisitraukdavo kibirą ir sočiai atsigerdavo. Kartą tėtį su rašteliu pasiuntė pas vyra jų sodybon mieste. Ant vartų užrašas: "Pikti šunys". Pikti nepikti, o perduoti reikėtų. Atveria vartelius ir eina. Staiga išsoka du vilkšuniai ir taikosi į blaždas. Atbulas, atbulas prislinko prie sienos. Dabar jau jis émë taikytis. Kai vienas šuo įžiliai prišokęs bandė griebti, gavo stiprų smūgį į pasmakrę ir staugdamas nubégo, o antras - jam iš paskos.

Čia pirmą kartą su tėciu ir dėdė maudžiausi upėje - Dono intake. Paleido mane gilesnėj vietoj - ir plauk, o aš kaip lepšis skėstu.

Čia pirmą kartą už Velykų ragaišio riekę (pinigų neturėjau) mokamų sūpynių administratorius leido laivelyje pasisupti. Pirmą kartą pamačiau turgaus šurmuli, išgirdau gramofono muziką. Ir revoliucija mus čia užklupo. Kartą girdėjau patrankų gausmą, bet pro langą mačiau tik vienišą užmiesčio ligoninės pastatą ir saulėgrąžų lauką, kuriame kartą vos nepasiklydau - gerai, kad tėtis šūktelėjo. Čia, išėjės į gatvę, palei spygliuotą gamyklos tvorą pirmą kartą pamačiau ant ilgo koto vešlią, skaisčiai geltoną gélę ir ją nusiskyniau. Ėgi iš kotelio trykšta apetitą žadinantis sodrus grietinės lašas. Nulaižiau - rupūže mieliausia! Nežinojau, kad pasaulyje yra kiaulpienių.

Pagaliau išsiruošėm į tėviškę. Tėtis ir dėdė turėjo milijonus "kerenskių" ir dar kažkokiu rublių. Kad ilgoje kelionėje nedingtų, o carui grįžus būtų turtingi, tuos milijonus sukimšo į butelius, užsmalavo ir slapta giliai užkasė. Palauks ramių "laikų". Sulaukė...

KAUNO NOTARITO ARCHOVO ULMERGOS APSKRITIES

1931 METAMS PRIPAŽINTINO AKTU KRYCO

PIRMOKŪTIS IŠRAŠAS.

1931-01-24 d. puslapiu

Tūkstantis devyni šimtai trisdešimt pirmų metų sausio dvi-
dešimt ketvirtą dieną atvyko pas Pranę Rimšą, Ukmurgės Votarą, jo kon-
toroje Ukmurgėje, Kauno gatvėje 51 Nr., pilnateisės Lietuvos pilietės
nežinomos jau: Veronika Igno duktė G R I G A N A V I Į C I E N Š ir Ur-
šula Igno duktė A U K Ū T U O L I E N Š iš vienos pusėn ir iš kitos -
Apolonija Igno duktė S R O G I E N Š /ji gi Striogienė/, negalėdamos
patikrinti savo nesmenybų liudininkais, patikrino jas ductais pasain:
I/ Taurėnų Valsčiaus Valdybos tūkstantis devyni šimtai dvvidešimtme-
tų birželio keturioliktą dieną tūkstantis du šimtai keturiandšešimt an-
truojų Nr., 2/ Sejolių Valsčiaus Valdybos tūkstantis devyni šimtai
dvidešimt pirmų metų gruodžio devintą dieną keturi šimtai septyniol-
dešimt aštuntuoju Nr. ir 3/ Pabniškio Valsčiaus Valdybos tūkstantis de-

Apolonijos Valušytės-Sriogienės (Striogienės), Igno, 1931-01-24 žemės
Vaizgeliškyje pirkimo iš seserų Veronikos Griganavičienės ir Uršulės
Aukštuoliénės aktas

Lietuvos Respublika.

Metriko išrauka

KAUNO ARKIVYSKUPIJA.

is 21 Kovo mėnesis dekanato Vaizgeliškio bažnyčios 1914 metų
gimusijų ir pakrikštystų metrikų knygų jungtinių reikalui.

Metriko Nr.	Kokiu vardu kūdikis pakrikštintas? Kada ir kame gimę?	Kūdikio tėvų vardai ir pavardės ir kur pristatė?	Pastabos.
33.	Tūkstantis devyni šimtai trisdešimt pirmų metų sausio dvi- dešimt ketvirtą dieną atvyko pas Pranę Rimšą, Ukmurgės Votarą, jo kon- toroje Ukmurgėje, Kauno gatvėje 51 Nr., pilnateisės Lietuvos pilietės nežinomos jau: Veronika Igno duktė G R I G A N A V I Į C I E N Š ir Ur- šula Igno duktė A U K Ū T U O L I E N Š iš vienos pusėn ir iš kitos - Apolonija Igno duktė S R O G I E N Š /ji gi Striogienė/, negalėdamos patikrinti savo nesmenybų liudininkais, patikrino jas ductais pasain: I/ Taurėnų Valsčiaus Valdybos tūkstantis devyni šimtai dvvidešimtme- tų birželio keturioliktą dieną tūkstantis du šimtai keturiandšešimt an- truojų Nr., 2/ Sejolių Valsčiaus Valdybos tūkstantis devyni šimtai dvidešimt pirmų metų gruodžio devintą dieną keturi šimtai septyniol- dešimt aštuntuoju Nr. ir 3/ Pabniškio Valsčiaus Valdybos tūkstantis de-	Rapolo Sriogio Spoliavija Valušytė Naujasis parke men septintą dieną Lemaitliūnai Valkščius Vaizgeliškio vald. Vizgo Rapolas. Rapolas.	Šios išraukos žinių tikrumą liudijuo. Vaizgeliškis 1931 m. gruodžio mėn. 27 d. Nr. Rapolas. Bažnyčios Klebonas. Žym. K. Bobauskas

Rapolo Sriogio gimimo liudijimas

Pirmosios dienos tėviškėje

Mums atvykus, šalia esančiame Antakalnio dvare dar gyveno Lietuvos savanorių būrys. Vakarais gražiai dainuodavo. Jie gavo dalį dvaro žemės.

Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse mūsų kaimelis buvo išskirstytas į vienkiemius, bet trobesiai liko vietoje. Kaimynas Balžekas leido juose gyventi pusininkams ir naudojosi mūsų sklypais. Vaizdavo giliai tikintį. Kaip parapijos komiteto narys, net su policija kivirčijosi, o samdinius labai skriausdavo - vyko kasmetiniai teismai, kuriuos samdiniai laimėdavo. Nenuostabu, kad ir mūsų sugrįžimą jis sutiko suiržęs: "Greit šiemis ubagams teks šunims šéką pjauti".

Dėdei keltis į vienkiemį neteko - sklypas vietoje, o tėtis 3 metus vargo, kol trobesius perkėlė. Abu su motina bendrom jėgom už atsivežtus vertingesnius daiktus, žiedą, aukso rublių išsigijo pirmą arkli, plūgą, akėčias, émési séti, sodinti, gyvulius auginti. Ir šiandien stebiuosi žydų verslininkų psychologiniu ižvalgumu. Pvz., krautuvininkas Jankelis be pakvitavimų leisdavo imti prekių skolon (jautė - apmokės).

Pirmieji metai vienkiemyje

Tėtis rūpinosi statyba, lauko darbais, gyvuliais, o mama namų ruoša, daržais, vaikais, audė ir siuvo. Aš pradėjau ganyti karves. Iš pradžių jų buvo dvi, vėliau - daugiau. Prisimenu keletą kartų matytas žebenkštis. Jos labai gražios, vikrios, tačiau baikščios, todėl stebėti pavykdavo tik akimirką, kai joks pašalinis įtartinas šlamėsys kieme jų nepabaidyavo. Vos tik kas - jos dingsta rastų krūvoje. Kai trobesiai buvo pastatyti, žebenkštys dar mėgino apytuščiamame kiemelyje išikurti, bet čia jų ramybė buvo dažnokai drumsčiama ir jos dingo, o mums ramybė émė drumsti žebenkščių grobis - pelės ir net žiurkės.

Po keleto metų klojimas jau pilnas javų ir pašaro, aruodai - grūdų, yra pora arklių, šešetas kiaulių, tvarte nemažai mėšlo. Veždavo jį į dirvas protarpiais tarp skubią darbų, tučtuoju kratydavo ir apardavo, kad neišsidūksotų, lietus neišplautų, taigi trėsdavo dirvas, o ne upelius ir ežerus. Pavasariniu polaidžio metu savaitė kitai patvenkdavo griovį, kad polaidžio vanduo paliktu dumblo pievoje - vešlesnė žolė augdavo. Taip tėtis ir dėdė émė auginti šimtapūdį derlių.

Ganydamas retkarčiais rasdavau po karo užsilikusių šovinių. Kulką išémęs, paraką išpildavau ir padegdavau; nesprogdavo, tik staiga suliepsnodavo. Kartais mažą trupinėlį uždėdavau ant akmens, o kitu akmeniu dauždamas

išgaudavau šūvio garsą, bet kartą – gal parako truputį per daug buvo - sprogo stiprokai ir keli akmens trupinėliai įstrigo rankos odoje (akis tai visad saugoja). Vieną gilzę įkaliau į sąsparą ir, ilgos vinies smaigalių kaldamas į pistoną, mėginau ji susprogdinti. Sprogo tik tada, kai gilzė beveik visa sulindo į medį. Nors galvą laikiau priešingame sąsparos šone, kad kibirkštys ar kapsulė nesužieistų, sprogimo banga apkurtino, ir gal valandą beveik nieko negirdėjau. Och, kaip baiminausi, kad liksių apykurtis!

Įspraudės į kilpą vielgalyje, kulką pakaitindavau žaizdre. Išpylės ištirpusi šviną, gilzę naudojau strėlės antgaliui. Bet... kartą kaitindamas pastebėjau, kad dar neištirpęs švinas émė trupiniais virsti lauk. Apie dum-dum kulkas buvau girdėjęs, tad staiga nusviedžiau ir daugiau išvis nebandžiau švino lydyti.

Pakrūmėj radau skeveldrinę granatą. Buvau girdėjęs, kad sykį vaikų į laužą įdėtas sviedinys sprogo ne iš karto, todėl berniukai iškišo galvas pažiūrėti, kas dedasi. Kaip tik tuo metu; kai iš už griovio krašto émė kilti galvos, sviedinys sprogo. Labiausiai iškištą galvą sprogimo banga nurovė, kitus du sužeidė. Kartoti tokio bandymo nesiryžau - įkišau į kūdros ajerus, kad niekas nerastų.

Vasario pabaiga. Tarp tvarto ir pirkios rytų vėjas per žiemą supustė 4 m aukščio pusnį - puiki vieta rogėmis pasivažinėti. Ienas išimu, roges šiaip taip užvelku ant viršaus, ir lekiu žemyn.

Pavakarys. Tėvai vis dar negrižta iš turgaus, tad su sesutėm ant krosnies žaidžiami. Staiga vyresnioji su pagalviu nuvirsta žemén. Baugu: jei stipriai susižeidė, tai aš, kaip vyriausias, liksių kaltas. Laimė, krito ant pagalvės. Nuotaikai praskaidrinti paėmiau mažytį sausų linų žiupsnelį, iškedenau ir pakūriau pažiūrėt, kaip dega. Kaip parakas žybtelėjo, plonytės švytinčios gijos staiga pakilo, akimirkai prigludo prie lubų ir užgeso. Lubos iš viršaus užpiltos spaliais, o ant jų papilta smėlio. Viskas perdžiūvę. Vėl išgąstis - jei kuri kibirkštis pro plyši uždegs spalius? Apžiūrėjau iš vidaus ir užlipęs ant aukšto patikrinau. Laimei - jokių gaisro pavojaus žymių. Oi, kaip visi trys apsidžiaugėm, kai vakare grįžo tėvai, nes po tų nuotykių buvom pradėjė nerimauti.

Dėdės sodyba

Sodybą sudarė stačiakampus 1,5 ha plotas palei vieškelį į Antakalnio dvara ir kitas - palei į pietus esančias gyvenvietes. Viduryje pirkia, šalia darželis su vešliu jazminų krūmu, šulinys, obelys, vyšnios, kiek atokiau slyvos. Šiaurės tvartas ir klojimas, o iš kitos pusės klėtis. Šiaurės rytų kampe bebaigianti užželti alksniais ir nendrėm gili bala, pietuose - beveik futbolo stadiono dydžio tvenkinys,

kurio pakraščiai apaugę vešliais ajerais, už jų - metro ir daugiau aukščio vandens augalai, kurių viršūnės tik liepos gale pradeda siekti vandens paviršių. 2 m gylio tvenkinio viduryje vandens augalai nežėlė. Karštomis vasaros dienomis čia maudydavosi vyrai, aš - pakraštyje "su dėlėm". Kartą kaimynas įmetė mane į vandenį toliau nuo kranto, aš kaip varlė ēmiau skėsti. Kai kitasyk vėl įmetė - pyktelėjau ir ēmiau taip smarkiai kojom ir rankom vandenį daužyti, kad seklumą priplaukiau pats. Pajutęs plaukiojimo malonumą, ēmiau savarankiškai treniruotis. Išmokau gana gerai plaukti, ypač mėgau aukštielninkas - lengviau.

Sode augo didelės trešnės ir aukštos kriausės meduolės. Tokių skanių man niekur neteko ragauti. Gal lémė sodo dirvožemis, o gal tai, kad nebūdavo pusžalės skinamos, gerai prinokdavo. Viršutinės trešnių kekės buvo beveik juodos - į jokias vynuoges jų nekeičiau. Kai tik karvės imdavo įkyriai zylioti, suginęs jas į tvarą, skubėdavau sodan. Ir čia patyriau porą nesékmę. Paskutinės ir pačios skaniausios trešnių kekės juoduoją viršūnėje. Atsargiai sėlinu prie jų. Nusiskyniau vieną, antrą, trečią kekę ir staiga pajuntu – viršūnė linksta ir ima lūžti. Žinojau, kad trešnių šakos trapios, tad ne tiek sąmoningai, kiek instinktyviai paleidau rankas ir gal kokį metrą kritau žemyn. Atsipirkau tuo, kad gerokai trinktelėjau į šaką, o galėjo būti blogiau. Dabar varnėnai net rūgščias vyšnias nulesta, anuo metu ir prisirpusias retai liesdavo. Varnos ir varnėnai sekldavo vaga paskui artoj, prisilesdavo kirmelių bei lėliukų. Gal dėl to, o gal dėl sėjomainos kolorado vabalų nebuvo.

Prie klojimo augo gal 200 metų senumo 20 m aukščio liūdberžis - beržas svyruronėlis. Aplink nė gyvos dvasios - visi darbavosi laukuose. Apatinės beržo šakos aukštakai, pasiekti negaliu, tad atsinešu iš klojimo kopėčias ir įsiropščiu. Šakos retos, tosis labai slidi, tad kopiu aukštyn atsargiai, tvirtai įsikibdamas - jei slysteltų kojos, rankomis išsilaiķiau. Galų gale pasiekiu pačią viršūnę ir lyg gandras gériuosi apylinkių toliais. Pavargau, pradēsiu leistis. Toysis slidi, pasiekti apatinės šakos nepajėgiu - nors imk šauktis pagalbos. Kas išgirs? O jei ir išgirstų - kuo tokioje aukštybėje galėtų padėti? Nutariau kiek galėdamas tvirčiau apsikabinti liemenį ir nuo šakos prie šakos slysti. Daugiau į ši beržą lipti nebebuvo noro.

Tvenkinio istorija

Ji iškasė Antakalnio dvaro baudžiauninkai gyvuliams ganiavos metu girdyti. Senieji apylinkės gyventojai sekė legendą, jog kadaise per didžiausias rytmecio rasas vijūnai rangydamiesi lyg gyvatės traukdavo žirniauti. Tvenkiny

vijūnų tikrai buvo. Tai labai vikrios ir slidžios lyg žalčiai žuvys. Pagauti jas labai sunku. Žiemą jie, matyt, dumble po ajerais tūnodavo. Sakmė apie žirniavimą veikiausiai siekia senuosius laikus iki 19-ojo šimtmečio, kai tvenkinys dar nebuvo užželės, o gal ir dar senesnus - pagoniškuosius. Pavasariais į ši ezerą subėgdavo daug polaidžio vandens, kuris per tvenkinį nutekėdavo į Biliūnų ir Graužiečių ezerus, o iš jų upeliūkščiu į Šventąją. Matyt, šiuo vandens kanalu į Vaizgeliškio ezerą patekdavo ungroriai, o subrendę rytais per rasas traukdavo į Biliūnų ir Graužiečių ezerus, iš jų per Šventąją į nerštavietes Sargaso jūron. Vasarą griovys iš Vaizgeliškio ezero dažnai būdavo išdžiūvės.

Tvenkiny būdavo nemažai karosų, nes jų beveik niekas negaudydavo. Retkarčiais patyrinėdavau geldeles, kurios užaugdavo beveik plaštakos dydžio. Saulės atokaitoje jos prasižiodavo, bet vos palietus užsičiaupdavo. Kartą pabandžiau piršto galu sutrukdyti geldelei užsičiaupti, gerai, kad tik patį galiuką spėjo nužnybti. Buvo čia ir vėžių, bet krantams ajerais užželiant išnyko. Ir pats tvenkinys visai sunyko. Melioracijos metu mėginta tvenkinį išsaugoti. Gilų griovi iškasė šalia, bet gal vanduo ēmė sunktis per gruntą, gal pavasario liūčių metu nepasipildė, tačiau iš tvenkinio liko tik didelis purvo klanas, o ir tas šalia įrengtos kolūkio kalvės tepalaus užterštas.

Vienkiemijoje tėcio iškastoje baloje karaliavo žaliosios varlės. Jų buožgalviai porą mėnesių būriais plaukiodavo. Kartais prie varlės prisiurbdavo juoda didžiulė dėlė ir gyvos nebepalikdavo, o tvenkiny ir dėlių, ir varlių buvo mažai. Matyt, platūs banguojantys vandenys joms nepatinka.

Kartą rudeniop dalgiu atrėžiau kokius 6 kv. m ajerų velėnos, atsistūmiau nuo kranto ir gal valandą plaukiojau po "marias" šiuo "laivu". Prisiminiau šalia, ant kalniuko, mūsų pirkį stovėjus. Čia pusininkų sūnūs ant varnalėšų seklių gumulų kilputes sniegenoms gaudyti spendė arba iš dažytų rugių šiaudų rišo gražias girlandas - sodus. Šalia pirkios augo klevas. Per Velykas ragaudavau jo skanios sulos.

Tėtis pasakojo, kad Šeimyniškiuose vienas kitas kaimynas mėgdavo visą statinaitę sulos prisilašinti. Ant viršaus papila avižų. Kol avižos suželia, ir Sekminės ateina. Plutą prapjauna ir geria vesią sulą.

Apie arkli

Mielas mano juodbėrėli! Pamatai mane ir švelniu žvengimu pasveikini. Myliu tame už darbštumą. Tu suari dirvas, suveži derlių ir pašarus, pavėžini į mugę. Mes plaukiame per gilų tvenkinį, šuoliais vejamės vėja, jojam pas mergele

lelijėlę, bet moki ir ausi nukasti, ir išspirti, o kartą pasibaidės vos manęs nesuvažinėjai. Kaip nedaug tau reikia: 5 kv. m pastogės, kuokšto, kito šieno, kibiro tyro vandens. Kai dirbi sunkiai, ne pro šalį dobilų glėbi, maišelį avižų.

Raitas žuvo kovos lauke, o žirgas nepalieka jo: "Stovi juodbėris žirgelis kamanom pamautas, guli, guli bernužėlis, ant karės pašautas..."

Kad žirgas taptų ištikimu žmogaus draugu, ji iš jaunumės reikia pratinti prie darbo, mokėti ir kantrybės turėti prisijaukinti bei lavinti. Štai vienas iš daugelio girdėtų pasakojimų. Ūkininko arkliukas suseno ir nebepatempia plūgo. Turguje pas čigoną nužiūrėjo patrauklų arkli. Pasiderėjo, pabandė, dėl priėdo sulygo ir sumainė. Kas čigonui. Miškų vejose bedarbi kuiną atganys ir neišmaneliui už gerą įpirš. Žmogelis patenkintas - net sunkiai akmenimis pakrautą vežimą pirktas arklys braškina. Horizonte lietaus debesis, o lauke sauso šieno kupetaitė. Pakrauna ir veš, o arklys apsidairė ir né iš vienos. Pyktelėjo, paragino ir net botagu šmaukštėlėjo. Arklys vinkst ant šono, dargi ieną sulaužė. Pro šalį eina žilagalvis seneliukas. Sustojo, išklausė: akmenis veža, o šieno glėbio - ne. Senelis paaiškino: matyt, nepatyres ankstesnis šeimininkas įkinkė jauną arkli i sunkiai rugių pėdų pakrautą vežimą, kurio šis nevaliojo patempti, tad ir užsiožiavo. Patarė prie ienų pritvirtinti ilgas lazdyno lazdas ir tarp jų pririšti dilgėlėmis apvyniotą spygliuotos vielos gumulėli. "Įkinkęs tvirtai laikyk vadžias, o tai ištūks ir turėsi vargo,- patarė. -Tada paragink. Jei arklys neis, šmaukštélék botagu. Arklys išsireš, dygliai pro dilgėles ims skaudžiai durti - ir arklys šoks bėgti". Taip ir padarė, bet arklys ištūko ir nurūko. Pavargo, kol pagavo, tačiau daugiau arklys nebesiožiavo, o ūkininkas senelį geru žodžiu minėjo.

Aš karvutei žalio šieno

Palengva tévai užsiaugino geros veislės karvių. Melždavo triskart per dieną ir kiekvieną kartą po kibirą iš karvės. Juodmargės pieningesnės, žalmargių pienas riebesnis. Turėjo itin retų šėmų beragių, Č. Gedgaudo knygoje "Mūsų praeities beieškant" minimų. Tas labiausiai brangino. Vokiečio Krupo žemės ūkio padargų gamykloje nužiūrėjo nedidelį, palyginti nebrangų separatorių.

Pivonijos šile vasarodavo daug žydų su vaikais. Kol dukros paaugo, motinėlė vargdavo viena: reikia pamelžti, išseparuoti, nešti 5 km į Pivoniją grietinę, tačiau buvo patenkinta, nes vasarotojai puikią grietinėlę labai vertino ir gerai mokėjo. Aš pačią pieningiausią juodmargę išdresiravau javų pakraštyje skabityi vešlią žolę neliečiant javų, kad pasiganusi dar daugiau ir riebesnio pieno duotų.

Tėtis susigundė užsiauginti veislinį bulių - ir savujų karvių nereikia vedžioti, ir kaimynai mielai naudojos. Apskrities gyvulininkystės rudens parodoje šis bulius laimėjo prizą. Toki galiūnā po Naujujų metų nutarė parduoti, bet Ukmergės žydų suokalbis siūlyti tik 350 litų téciui pasirodė įtartinas, tad pasikrovė į roges dobilų, avižų, pakuroms kūlelių bei kibirą ir išvyko į Kauną. Po keturių dienų grīžo patenkintas - "Maisto" bendrovė sumokėjo 550 litų.

Saugę buliai kuo toliau, tuo agresyvesni darosi, nemégsta raudonos spalvos. Žmogų su tokiu drabužiu puola ir gali subadyti. Agresyviems jaučiamams į šnerves įveria plieninį žiedą. Prie žiedo ir ragų pririša grandinę. Kolūkio gamykloje teko matyti taip pririštą bešelstantį jautį - įnirtingai, net atsiklaupęs ragais rausė didoką kupstą. Panašus jautis tvarte užbadė mūsų pažiastamą šeimininką Rakauską.

Menu, tėtis pagal jam žinomą receptą (ruginiai miltai, ažuolo žievė ir dar kažkokie priedai) raugino jaučio odą. Iš jos gamino pakinktus ir kitas kinkymo detales, iš nugaros odos, aklių lervų apgadintos, raižė gabalus padams.

Ištikimas draugas ir sargas - šuo

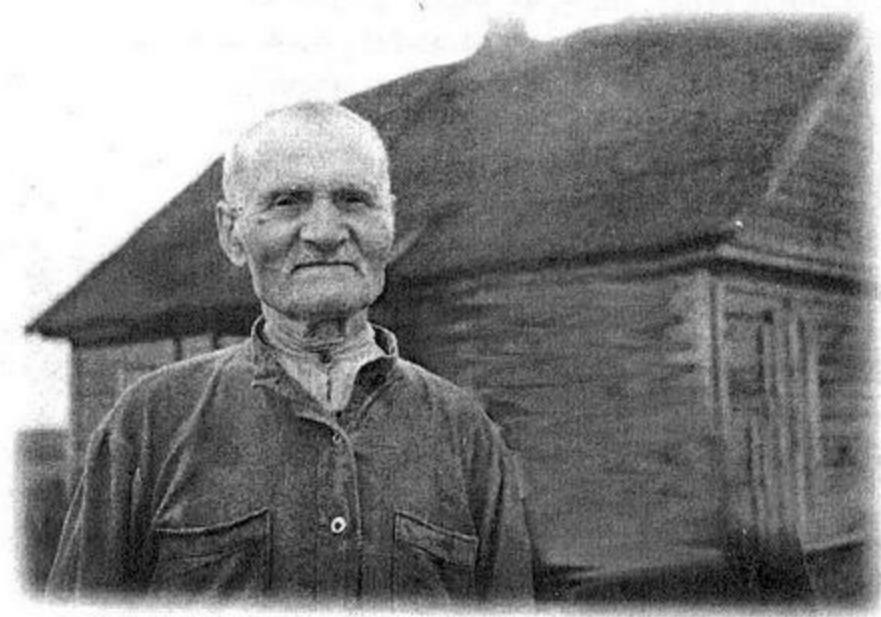
Mylėjome mes ji ir jis mus. Retkarčiais nuo pasaitėlio atrišdavau, kad galėtų laisve pasidžiaugti, kojas pamankštinti. Kaip jis džiaugdavosi! Jei šuo sulojo, vadinas, kas nors pašalinis kieme, o jei neramus - patikrink, gal tvarte gyvulys nutrukės ar kas kita. Šuo - ištikimas draugas, savo šeimininką gins net tuomet, kai jam pačiam grës pavoju. Vaikaitis kartą pamëgino Tori už uodegos negražiai patampyti, o šis čiupt dantimis už rankos, tačiau nejako, tik sutramdė.

Kartą mūsų apylinkėje émë siausti pasiutligė. Tévai perspėjo saugotis. Paaiškino, kad pasiutęs šuo bëga, pabrükęs po savim uodegą, be to, apsistupojęs. Sveiki šunys nuo jo slepiasi. Susidūrus su tokiu, reikia stengtis staiga atšokti į šalį – sakoma; kad pasiutęs šalia esančių nepastebi.

Kad pasiutligė neplistų, policijai buvo įsakyta iššaudyti apylinkės šunis. Motinėlė paslėpē mūsų šunelį aklame tvarto kampelyje. Negelbėjo. Įtikinėjo, maldavo, bet rado ir peršovė. Matyt, ir pačiam policininkui ranka ir širdis suvirpėjo - sužeistas šuo pasveiko.

*Motina Apolonija Valušytė – Striogienė
Vaizgeliškyje apie 1953*

*Tėvas Rapolas Striogis (Striuogis), Simono,
prie atstatomos sodybos Vaizgeliškyje apie 1953*

Pirmieji žingsniai į mokyklą

Tėtis tikėjosi, kad sūnus taps jo padėjėju, tad apie mokslus negalvojo. Dédė K. Valušis caro laikais buvo baigęs Ukmergės liaudies mokyklą. Anuo metu tokį žmonių buvo reta, tad dédė tarnavo dvare sąskaitininku. Jo paskatinta, 1925 metais motina nuvedė mane į Antakalnio pradinę mokyklą. Paaiškėjo, kad pirmam skyriui aš jau netinku - peraugęs. Motinos prašoma, mokytoja sutiko pabandyti priimti mane į antrąjį skyrių, nes sugebėjau paskaityti iš maldaknygės ir šiek tiek gaudžiausi veiksmuose su dviženkliais skaičiais.

Pradėjau mokytis. Prasidėjo pirmosios sékmės ir nesékmės bei kasdienės kelionės po 2 km pirmyn ir atgal. Po savaitės į mokyklą atėjau truputėlį ankstėliau. Išdykėlis trečiokas Vagonis įkalbėjo eiti į Lukoševičiaus sodą obuoliauti. Nieko bloga nenujausdamas, nubidzenau iš paskos. Paaiškėjo, kad Vagonis čia ne naujokas. Jis staiga dingo, o mane šeimininkas pačiupo ir nusitempė prie duobės su vandeniu "prigirdyti". Daugiau su Vagoniu nesusidėjau.

Gruodžio pradžioje gili kūdra pasidengė pirmuoju ledu. Didžiosios pertraukos metu vietiniai vaikai pasileido čiuožti taip azartiškai, kad net ledas įlinko. Įsidrąsinau ir aš.

Orui gerokai atšalus, motina įpiršo šiltos medžiagos gobtuvą galvai ir ausims pridengti. Mokykloje niekas tokio nebuvo matęs. Pradėjo iš manęs šaipyties, mergaite pravardžiuoti. Atnsisakiau.

Jogvilų ir Inkilų berniūkščiai tarp savęs apsistumdydavo. Kartą klasėje vieną jų paslydės į langą stiklą įsiprovė ranką. Visi nuščiuvome - kas dabar bus? Mokytoja pamokas nutraukė, susižeidusį nuvedė į miestą pas gydytoją, nes bijojo, kad į žaizdą galėjo patekti stiklo krislelių.

Pirmas susitikimas su gydytoja

Žaidėme muštuką. Ambicingas pono Lukoševičiaus sūnus pradėjo įkyriai sukciauti, tad žaisti atsisakiai ir pasukau namo, o jis man iš paskos sviedė lazdelę. Aš to nesitikėjau, tad nepasisaugojau. Lazdelė kliudė kairę akį. Lyg ir nieko ypatinga, bet ir savaitė, ir antra, o akis neatsigauna. Pasiskundžiau motinai. Nuvedė mane pas akių gydytoją žydą, bet nepadėjo. Buvo Ukmergėje lenkas gydytojas Mackevičius. Geras gydytojas, bet pas jį reikia eiti ankstų rytą, nes vėliau būna girtas. Pasižiūrėjo, pasakė, ačiū jam, kad vaiko gyvenimas priešakyje, tad reikia nedelsiant vykti Kaunan pas prof. Avižonį, ir užrašė adresą. Honoraro

neėmė, sakydamas, kad nepagydė, o tik patarė.

Pas profesorių eilutė. Pagaliau pašaukė į mane. Pasikalbėjo, apžiūrėjo, optiniais prietaisais patikrino ir atsivertė tris knygas. Dabar man aišku, kad tai buvo žinynai. Vienas jų, matyt, angliskas, antras vokiškas, o trečias gal rusiškas. Kelias vietas pasižymėjo skirtukais, dar kartą patikrino akį. Tik tada išraše receptą. Patarė, jei nepagerėtu, vėl atvykti ir pastebėjo - jei užgautą akį būtumėt iš karto šaltu vandeniu gaivinę ir švelniai masažavę, būtų neprireikę nė gydytojo. Kai motina, atmezgusi nosinaitę, padavė 5 litus ir pasiteiravo, kad gal mažoka, profesorius tarė:

- Turiu čia Kaune klientų, kuriems 100 litų mažiau verti nei jums litas. Kad negalvotai, jog apžiūrėjau nerūpestingai, duoki vieną litą, o likusiu jums prieiks namolei keliaujant.

Toks kilnus buvo šis profesorius, tokį ji geru žodžiu mini ir buvę studentai, ir pacientai.

Sunkiausias egzaminas

Anuo metu sąsiuvinį stokota. Jų stygių kompensuodavo grafitinė lentelė. Jeigu įrašai neberekalingi - nutrynei ir vėl rašai. Pusmetį ir aš tokia naudojausi. Mokytoja mokė 4 skyrius. Antras skyrius rugsėjo, spalio ir lapkričio mėnesiais gilino sudėties, atimties ir daugybos žinias, kartojo veiksmus iki 100. Man viskas klojosi sėkmungai. Gruodžio mėnesį pradėjo kartoti dalybą. Štai čia ir prasidėjo. Užrašyta lentoje ar knygoje: $21:3=...$, o ką tai reiškia, nesuprantu, nes pirmojo skyriaus nelankiau, dalyti nemoku.

Taip ir nesusigaudžiau iki pat Kalėdų ir Naujujų metų atostogų. Per atostogas pas mane atbėgo kaimyno piemenukas, su kuriuo ganydami susitikdavome ant ežios. Jis mokėsi Pašilės mokyklos trečiame skyriuje. Bežaisdamas sumaniai jį, kaip labiau mokyta, paprašyti atlikti garsiai man įstrigusį minėtą veiksmą: $21:3=?$ Jis kažką pradėjo šnibždėti, tad alkūne dunkstelėjau pašonėn: "Garsiau!" Girdžiu: " $5x3=15; 6x3=18; 7x3=21$. Bus 7." Tuo viskas ir baigėsi. Dar gerokai pažaidėm, paskanavom motinėlės ragaišio su pienu. Jis parėjo namo, o aš nutariau, kad dalijant reikia atrasti skaičių, kuris, padaugintas iš antrojo, duos pirmąjį. Gal taip, o gal ir ne. Po atostogų pirmąją dieną pirma pamoka antrai klasei - aritmetika, o mane pirmą iškvietė prie lento ir padiktavo keturias dalybos užduotis, likusieji antrokai turėjo spręsti jas sąsiuviniuose. Kol antras skyrius ir aš prie lento dalijome ir tikrinome, mokytoja trečiokams nurodė geografijos užduotį, pati darbavosi su pirmu ir ketvirtu

skyriais, mane pamiršo. Dešimt kartų persprendžiau, vėl tikrinau ir kojas įsopo, bet apie užduoties atlikimą pranešti nedrįsau - o jei vėl klydau? Pagaliau prisiminė: "Pirmas - taip, antras - taip... Gerai!" Susigrąžinau gerą mokytojos nuomonę ir atgavau pasitikėjimą savo jėgomis. Tai ir buvo sunkiausias egzaminas mano gyvenime.

Kažkuo mokytojai patikau. Mano motinėlei pavasarį ji patarė nedelsti. Kaip peraugusiam, pasiūlė, ačiū jai, pasiruošti stojamiesiems egzaminams į gimnaziją privačiai. Dédės patarta, motina įpiršo mane Mielionų Čiliui, šiam išvykus - Skominų Bakšiui. Taip mano likimas pasuko nauja vaga.

Senoji Ukmergės gaisrinė, 1955
(Dailininkas mokytojas J.Verlickas)

*Ukmergės senamiestis, 1955
(Dailininkas mokytojas J. Verlickas)*

Stojamieji egzaminai

1926 m. rudenį egzaminus į pirmąjį gimnazijos klasę išlaikiau, bet klasė perpildyta, tad direktorius patarė kitą rudenį laikyti į antrą klasę. Žiemą 5 mėnesius kas antrą dieną lankiausi Graužiečiuose pas gimnazistą Venslovą. Padiktuodavo diktantelių, trumpai pasidomėdavo, ar perskaiciau užduotis, patirkindavo žodinių uždavinių sprendimus. Tuo konsultacija ir baigdavosi, nes žiemos vakarai trumpi, o ir jam pačiam, sukorus 4 km į mokyklą ir atgal, dar reikėdavo savo pamokas paruošti.

Vis dėlto rudenį egzaminus išlaikiau. Ir vėl nėra vietos, bet... patarė po 2 savaičių pasiteirauti, nes viena mokinė su tėvais ruošiasi persikelti į Kauną. Kadangi antrus metus kovoju, tai žadėjo jos vietos neskubėti užleisti. Iš tikrujų po dviejų savaičių vieta liko laisva. Parodė man ją - ir nė nepajutau, kaip skriste nuskridau į gimnazijos (čia mano dėdė mokėsi, vėliau čia buvo pedagoginė mokykla) antrajį aukštą ir susiradau savo suolą.

Aš - gimnazistas

Porą mėnesių į mokyklą vaikščiojau iš namų. Šilta, saulėta rugsėjo pradžia. Grįždamas sušilau. Užbégau į dėdės pirkią. Tuščia. Ant stalo nauja sacharino dėžutė, o užpečkyje kubile duonos raugas būsimai duonai. Pasisėmiau pusę puoduko nusistovėjusios rūgšties ir pasaldinau trimis sacharino tabletėmis. Tik suputojo, o rūgštis net nesalstelėjo. Idėjau 10 - mažoka. Dar 10 - gavosi skanus saldžiarūgštis gėrimas. Vėliau stebėjausi - kaip nenusinuodijau.

Retkarčiais motina įdėdavo pinigų knygoms, rašymo priemonėms ir bandelei per didžiąją pertrauką nusipirkti. Kur ir ką pirkdavau, nebepamenu, nes įvyko skaudi nelaimė - mirė motinos brolis dėdė K. Valušis. Palaidojusios ji, seserys Aukštuoliene iš Liaušių ir Griganavičienė iš Paąžuolių gautą tėvų palikimą, žemės trečdalius, dėl didelio atstumo nuo namų nutarė parduoti, o pirkti pasišovė turtingas kaimynas Balžekas. Trečioji sesuo, mano motina, nutarė neleisti, kad svetimas brolio žemėje šeimininkautų. Reikėjo seserų dalis atpirkti, o tai brangiai jai kainavo: prasiskolino Ūkio bankui. Motina tvirtino, kad "žemė nei sudegs, nei prasmegs". Nors buvau dar tik paauglys, bet suabejojau: "Geriau žvirblis rankoj, negu briedis girioj". Pasirodo, buvau teius. Kiek vargo turėjo motinėlė, skolas ir procentus mokėdama, o vis dėlto trobesiai sudegė (padegė besitraukiantis SS dalinys), žemė prasmego (teko ją su visu inventorium, dideliu

vargu atstatytais trobesiais ir gyvuliais kolchozui atiduoti). Štai kodėl visados skolų vengdavau taip, kaip kipšas kryžiaus.

Spalio viduryje vėlai vakare nuėjau į dėdės sodą paobuoliauti. Nors tamsoka, bet sumaniau užsukti ir į dėdės pirkį. Čia visai tamsu ir nejauku. Įsiklausau, gal šeimininkauja pelės, o čia tik plump... , bet nutariau nepanikuoti. Buvo smalsu, kas čia šlumštėlejo? Susiradau prieždoje degtukus, pasišviečiau - ogi katinas šeimininkauja.

Mieste

Spalio gale apsigyvenau pas Krikštaponienę. Čia jau gyveno aštuntokas - abiturientas nuo Želvos Jonas Šalkauskas. Per Visus Šventus gavau slogą, tad pasidomėjau, ką rodys Jono termometras, nes apie jį dar nieko tikra nežinojau. Pastebėjau, kad atsiranda tamši linija. Priglaudžiau prie besikūrenančios viryklės, žiūriu, gyvsidabris slenka sparčiai. Net nespėjau pasigérēti, kai termometras sprogo. Termometrą paslėpiau, bet... vis tiek teko naują pirkti.

Miesto policija pas keletą moksleivių komjaunuolių surengė kratas, vieną kitą areštavo. Jonas neramus. Kažką paslepia už švento paveikslo. Niekam nematant pasmalsavau, bet nieko įdomaus neradau. Įsiminė tik vienas sakinsky: "Kas man tėvynė, jeigu joje aš alkanas", - o man atrodė, kad jis už mane gerokai sotenesnis. Po poros dienų girdėjau kalbant, kad vieną mokinį policininkas atvedė į nuovadą, nes pas jį rado kažkokią knygą su komunistiniais šifrais. Vieni iš policininko pasijuokė, kiti tvirtino, kad mokinys tyčia pokštus krėtė, mat ta knyga - Bradžio logaritmai.

Jaunas vyrukas pradėjo vesti fizinio lavinino pamokas. Parodo veiksmų tvarką, pakartoja ir, išrikiavęs šešetą (daugiau klasėje nėra vietos), pradeda: "Viens, du, trys, keturi", - ir vėl iš pradžių. Kol ciklą baigia, mes, besidairydami į didesnius padaužas, vieni žiūrim į šiaurę, kiti į pietus... Pasiunčia "kalakutus" ant krosnies pasakų sekti - ir vėl viskas iš naujo.

Po Naujujų metų

Persikėliau į medinį namą Kauno gatvėje (dabar ten nauji pašto rūmai). Mane sudomino šeimininkės sūnus, kresnas vyras, rytais ir vakarais su svarmenimis ("hanteliais") sportuojantis. Sakėsi jaunystėje labai negalavęs, bet gydytojų patartas ēmės sportuoti ir dabar puikiai jaučiasi.

Mokykloje neberadome žilagalvės aritmetikos mokytojos - išėjo į pensiją. Mylėjom ją kaip motiną. Rašomojo darbo metu šešių klausimų uždavinys. Tris klausimus išsprendei teisingai - trejetas.

Gavome jauną, energingą mokytoją. Patreniravo porą savaičių ir rašome pirmajį darbą. O siaube - vienas trejetas, 11 vienetų, visi kiti dvejetai! "Kalakutai - jums pasakas užpečky sekti!" "Kalakutai" ne juokais susirūpino. Pasipraktikavome dar porą savaičių. Nurodė 6 uždavinyno puslapius, iš kurių bus parinkti uždaviniai naujam rašomajam. Prakaitavom namuose iš peties. Nekantriai laukėme naujo rašomojo pažymiu, o jie buvo gana geri: ir penketai, ir ketvertai, o dvejetų vos vienas kitas.

Kovo mėnesį gavau pačiūžą vienai kojai. Popiečiu nueinu pas vaikus ant ledo ir, prisitvirtinęs pačiūžą, antra koja pasispirdamas, čiuožiu. Miestiečiai iš pradžių šaipėsi, o po to ēmė užkabinėti. Pačiūžas nusiimu ir rūškanas einu namo, gi pora vaikiščių ēmė kibti. Grėsmingai užsimojau pačiūžą. Atlyžo, nors iš paskos dar porą sniego gniūžčių švystelėjo.

Kitą rytą į galvą šovė neįprasta mintis - į mokyklą neiti, o nusileisti truputį žemėliau į apledėjusią po atodrėkio pieviūkštę. Netrukdomas į valias prisičiuožiau, tačiau, ilūžus plonam ledui virš oro purslo, griuvau ir įsipjoviau delnā.

Antrą klasę baigiau sėkmingai. Vasarą talkinau ūkyje tėvams, retkarčiais už vyresniają seserį Jadvygą paganydavau. Kartą Biliūnų sodžiaus galvijai ganési prie pat mūsų sklypo, o jų piemenys sumané pasvaidyti į mane akmenuką. Smagią ranką ir aš turėjau, tad atsakiau tuo pačiu.

Radau knygynę nebrangią, bet įdomią knygutę – P. Slavėno "Dievo galybė". Ganant laiko yra, tad po truputį skaitinėjau ją. Žiūriu - čia aprašomas Žemės rutulys, Saulės sistema ir žvaigždės. Ilgai, ilgai nedavė ramybės mintis - kur ir kuo baigiasi Visata: gal vandenynais, gal mūrais. Jei taip, tai kur ir kuo tie mūrai ar vandenynai baigiasi? Po metų kitų nutariau nesukti sau galvos: negali būti nei galio, nei krašto...

Trečia klasė

Mokomės po pietų. Spalio gale eiti prieblandoje per mišką nejauku. Kalėjimo gatvėje, prie pat Šventosios upės, varganoje pirkelėje gyveno malonūs senukai. Žiemą jie mielai priglausdavo sodiečius kambarėlyje antrame namuko gale. Čia jau gyveno mano pusbrolis Ksaveras Griganavičius. Ir aš čia įsikūriau. Priešpiet miestas neviliojo, tad pamokas gerai paruošdavau.

Aritmetiką dėstė dimisijos karininkas Bunikis. Dėstę kariškai - aiškinimai trumpi, drūti, reikalavimai tikslūs. Labiausiai mėgo žodinius ir verčiančius galvoti uždavinius. Nors reikėjo pasitempti, bet užtat buvo įdomu, o įgytas loginis mąstymas, orientacija erdvėje ir laike labai pravertė vyresnėse klasėse.

Piešimą dėstė ilgabarzdis Kulvietis. Naturmortus jis piešė gražiai, bet dėstę prastai: pastato šalia lento gipsinę figūrą - ir piešk, o pats prie staliuko snaudžia. Kartą jam taip besnaudžiant išdykėlis gumyte į barzdą įšovė "raketą" iš popieriaus ir plunksnos. Kaltininko susekti nepavyko. Tik vieną pamoką menu, kai mokytojas gana suprantamai aiškino piešinio perspektyvą, mokė ištiesti ranką su pieštuku ir nustatyti kryptį bei atstumą.

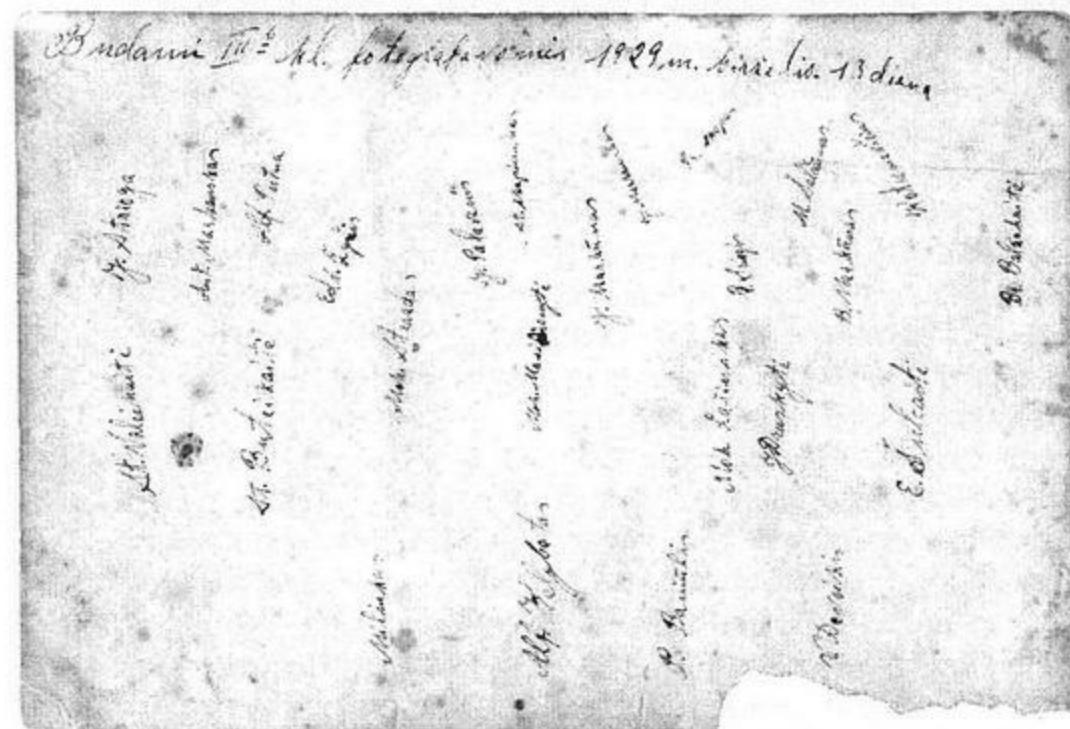
Motinėlė pati suverpė, išaudė ir pasiuvo man gražų vilnonių moksleivišką kostiumeli. Tarpduryje išdykaudami susistumdėme. Slystelėjau ant vaškuotų grindų ir praplėčiau kelnių kelį. Neramu. Pamatys motulė ir pagalvos, kad nevertinu jos triūso. Bute labai ilgai ir kruopščiai siuvau, rūpestingai vėliau laisvus vilnos plaušus. Tik po pusmečio motulė pastebėjo, bet nebepyko.

Gūdžią vėlaus rudens naktį iš miesto gržęs tėvukas papasakojo, kad važiuojant per mišką staiga dangus nušvito taip, tarsi iškart kelios saulės suspindo. Ypač įspūdingai atrodė debesų properša. Nors tėtis nebuvo lengvatikis ar prietaringas, bet tąkamt tarė, kad, matyt, properšoje ruošiasi pasiodyti Šv. Marija su angelais. Netrukus pasigirdo griaustinis, ir mišką apgaubė tamsa.

Kitą dieną sužinojome, kad prie Žemaitkiemio krito meteoritas. Vieną jo skeveldrą rado ant ledo ties klojimu, ieškojo kitų.

Po Kalėdų mokykloje įvyko vakaras. Miestiečių į vakarus neįleisdavo. Vyresnės klasės žaidė, dainavo ir šoko salėje prie eglaitės, jauneliai linksminosi didesnėje klasėje, išnešę iš jos suolus. Mokytojo vadovaujami žaidėme, dainavome, sekėme pasakas, minėme mīsles bei galvosūkius. Kas mokėjo - šoko. Šokti nemokėjau, bet mielai žaidžiau, sukau ratelius, miniau mīsles bei galvosūkius sprendžiau. Man labai patiko valsas, tad atidžiai sekiau, kaip jis šokamas, skaičiavau: viens, du, trys... viens, du, trys - ir mintyse kilnojau kojas. Po valandėlės atrodė, kad jau pataikysiu. Įsidrąsinau ir ryžausi pakviesti valso, mano manymu, tikrą princesę ketvirtokę Druskytę. Dideliam džiaugsmui, gavosi gana neblogai, bet... pasipylė ovacijos! Sutrikau, pasimečiau ir... leidausi bėgti, o ji nieku būdu neišleidžia. Ištrūkau ir nurūkau. Vėliau paaiškėjo, kad ovacijos buvo ne dėl to, kad būčiau nevykusiai šokęs, o dėl to, kad niekas nesitikėjo, jog sodžiaus berniukas įsidrąsins šokti su inteligentų šeimos dukra. Šokėjo karjera ilgam nutrūko...

Antras trimestras į pabaigą. Sunešėm namų darbo žemėlapius. Aš nupiešiau Australijos žemėlapį, tardamas, kad čia mažiausiai darbo. Pažiūrėjo

Ukmergės gimnazijos IIIb klasė, 1929-06-13.
R.Sriogis 3-ioje eilėje 3-ias iš kairės

mokytojas, nusišypsojo, kad "Didysis vandenynas labai jau audringas", ir paraše trejetą. Likau labai nepatenkintas, nes sušlubavo trimestrinis penketas. Kai kitos eilės draugas pašnibždomis paklausė, koki pažymį gavau, aš jam parodžiau penkis pirštus. Mokytojas pastebėjo. Girdžiu: "Atneškite dienoraštį". "Jums mažoka, tai pridėsiu", - ir įrašė vienetą. Visai pasimečiau. Aišku, trimestre liko ketvertas.

Dar viena nesėkmė. Trimestras baigiasi, o muzikos pažymių nėra. Mokytojas nurodė, kad iš eito kurso rašysim rašomajį, o aš apie muzikos teoriją nė mur mur. Popiečiu nubėgu į žydo Kopelevičiaus senų knygų knygynėli Kauno - Deltuvos gatvių sankirtoje, randu gerokai padėvėtą, bet vos 30 centų tekainuojančią muzikos teoriją. Imu vartyti. Kažkokie bemoliai, kryžiukai, raktai... Sugalvojau išeitį. Nors sėdėjau netoli mokytojo staliuko, rašomojo metu persikėliau į klasės galą suolan, kurio viršelio vyriai buvo išklerę. Padiktavo temą. Randu ją vadovėlyje. Kaire ranka laikau pasuolyje vadovėli ties plyšiu, dešine nurašau tuos sakinius, kurie, man regis, yra išmintingi. O iš kur man žinoti, kurie išmintingi, jei anksčiau muzikos nesimokiau? Kitą pamoką nekantriai ieškau pažymio - dvejetas! Staiga šovė į galvą mintis pakelti ranką ir paklausti - už ką? Vadovėlis juk teisingas! Be to, sąsiuvinyje raudonai niekur nepabrakta, bet tuoju nusmelkė antroji mintis: o jei matė ir palygino su vadovėliu - juk tuomet apsijuoksiu prieš visą klasę. Taip ir liko paslaptis, už ką gavau dvejetą. Prisiekiau sau - ateity jokių "šmugelių". Geriau gausiu vienetą, bet žinosiu už ką. Savo priesaiką ištesėjau. Gal ne visada pažymiai blizgėjo, bet žinios ir iğūdžiai visada tikrai buvo verti pažymio ir net daugiau.

Po ledonešio saulėta diena. Nuėjau pasižvalgyti prie upės. Žiūriu, būreliai kažkokiu silkutės dydžio panašių į vijūnus žuvyčių raitosi didesnių akmenų užutėkyje, pailsėdamos į nerštavietes traukia. Iš abiejų šonų po eilutę tamsių skrituliukų. Atsistoju ant akmens, o jos nebėga. Pamėginsiu plika ranka pagauti. Nutvėriau dvi iškart ir įsidėjau į atraitotą švarkelio skverną, o į šalį spruko tik kelios žuvytės. Pagavo azartas. Nuo akmens ant akmens - ir prisigaudžiau jų gal daugiau nei kilogramą. Nunešiau šeimininkei. "Minogų (upinių nėgių) prisigaudei, - tarė ji. - Gerai. Rytdienai šviežienos paruošiu". O varge! Visą popietę teko plauti ir valyti gleivėtą švarką, bet šeimininkės paruošti kotletukai su pipirais ir prieskoniais labai skanūs buvo, tad kitą dieną vėl prigaudžiau, tik šeimininkei nusibodo. Apdorojo, išvirė, tačiau tokia žuvienė priminė gumos kramtymą. Daugiau nebegaudžiau, o dėmes pašalinti pavyko tik per savaitę.

Trečią klasę baigiau ketvertais ir penketais (tik muzikos ir lietuvių k. trejetai). Vasarą vėl, kaip įprasta, darbavausi tėviškėje. Buvau nuvykęs į Liaušius pas dėdė Aukštuoli šienapjūtėje talkininkauti. Važiavome mėnesienos naktį.

Visą 12 km kelią dėdė sekė įvairiausias liaudies sakmes. Viena jų - apie gyvačių vestuves pelkėje į rytus nuo Liaušių. Vasarą perkūnija kur trankosi, kur ne, o čia perkūnų ištisa kanonada. Kai po žiemos saulutė išildo kemsynus, prasideda gyvačių vestuvės - didžiulis gal 100 gyvačių kamuolys juda, kruta lyg bičių spiečius, o jo viduryje tamsoje šviečia skaisčiai geltona gyvačių karalienė. Jei karalienė pastebėtų sekli, lyg paukštis skriste atskristų ir jį mirtinai sugeltų.

Ketvirta klasė

Rudens darganoms prasidėjus, išikūriau pas tetą J. Basanavičiaus gatvėje, Veberų name. Jos vaikai gyveno Jungtinėse Amerikos Valstijose. Teta buvo pas juos nuvykusi. Vasario mėnesį turėjau rūpesčio, kai teta gerokai sunegalavo. Klampojau per pusnis pranešti motinai. Smarkiai pustė, bet iškvieistas gydytojas atvyko, patvarkė, paguodė. Po trijų parų teta pradėjo po truputį krutėti, o vasarą išvyko atgal pas vaikus.

Kūčių išvakarėse stipriai sunegalavo motina, bet važiuoti pas gydytoją nenorėjo, spyriojosi, tarė, gal pagelbės žibaluotas duonos kāsnis (nelabai vykusi priemonė nuo kirmelių). Jau artėja vidurnaktis, o negerėja. Susirūpinau ne juokais. Iškaulijau tėtį pakinkyti arkli, iðėjau šieno, paguldžiau motiną į vežimą ir per purvyną tamsią naktį nuklampoju pas rūpestingą daktarą žydą Karlinską, nes žinojau, kur gyvena, ir tai, kad jis net vidurnaktį nepatingi ligonį priimti ar nuvažiuoti į sodžių. Išrašė receptą, padrāsino. Prisiskambinau vaistinės budinčiam (patampydamas skambučio svirtį) ir, gavęs vaistų, gerokai po vidurnakčio parvažiavau. Kitą vakarą Kūčios - pačios liūdniausios iš visų. Motina atsigavo. Ši tą jai padavėm, o patys, paklojė ant stalo šieno ir užtiesę ant jo staltiesę, užkandę šutintų bulvių su silke bei duonos su pienu, nuėjom gulti. Kitą dieną motinos savijauta jau visai pakenčiama, ir mes pralinksmėjom.

Geografiją ir toliau įdomiai dėstė mokytojas Lašinskas. Labai patrauklus buvo jo pasakojimas apie Didžiąjį kinų sieną. Pastebėjės mūsų susidomėjimą, jis pridūrė: "Pasauli tarytum trys indiški drambliai laiko trys jėgos - rasė, masė ir kasa". Dar paklausė, kuris jų svariausias, ir pasakojo toliau: "Dabar (1930 m.) Kinijoje 300 milijonų gyventojų. Pamatysite, ateity ši geltonoji rasė taps didžiule jėga." Pranašystė išsipildė - kinų daugiau kaip milijardas, su jais skaitosi visas pasaulis. Dar pastebėjo, kad, matyt, pasauline jėga taps kasa. Ir ši jo pranašystė išsipildė - Antrajį pasaulinį karą praktiškai laimėjo Amerikos ir žydų kapitalas. Deja, šis jaunas, puikus mokytojas vasarą mirė.

Po Naujujų metų lietuvių kalbą ėmė dėstyti jaunas, energingas mokytojas

Meškauskas, žymiu lituanistu Meškauskų brolis. Po poros savaičių pranešė, kad rašysime "kondensuotą" diktantą. "Kondensuotą!" Ką tai reiškia? Klausti nedrįsime, nors jautėme, kad bus gerokai sunkesnis. Taip ir atsitiko. Štai pora pavyzdžiu: "Būrys didvyrių per žaliąsias lankas žygiavo į didįjį ažuolyną, o už jo plytėjo jūros mėlynė. Galiūnas supylė pylimą, o ant jo išdygo rūtelės mylimos mergužėlės". Ne veltui kinkos drebėjo. Vienas trejetas, visi kiti vienetai ir dvejetai. Liepė pradėti rengti rašybos taisyklių konspektą. Kitą pamoką mokytojo rankoje kortelių kaladė, kurių kiekvienoje maždaug tokie įrašai: "Gogelis parašė: api-linkė. Turi būti apy-. Taisykłė: priešdėlis api- rašomas...".

Parengėme nuostabų dviejų mokyklinių sąsiuvinio konspektą, kokio vėliau niekur neteko matyti. Už konspektą mokytojui buvome labai dėkingi. Išnagrinėjė taisykles, pakartoę jas, antrajį diktantą parašėme jau visai padoriai. Labai apgailestavome, sužinoję, kad vasarą Palangoje neatsargiai maudydamasis mokytojas Meškauskas paskendo.

Algebrą dėstė mokytojas Grikenis. Mus sudomino mokytojo parinkto uždavinio sprendimas. Algebriniu būdu sprendēme lengvai, o aritmetiniu tik patys stipriausieji matematikai vos vos įveikėme, bet paaiškinti sprendimą sunkiai valiojome.

Kovo pabaigoj Grikenis pranešė, kad progimnazijose pirmą kartą įvedami baigiamieji egzaminai. Jam pavesta mus globoti, padėti ruoštis aritmetikos egzaminui. Kadangi aritmetiką baigėme pernai, o šiemet jai valandų nebuvome skirta, aritmetikos labui algebras jis neaukosiąs. Patarė ruoštis savarankiškai ir pasinaudoti knyga "Aritmetikos teorija". Man pavyko ją pigiai nusipirkti Kopelevičiaus knygynelyje. Gera knyga. Taisykłės bei apibrėžimai aiškūs ir paryškinti vaizdžiai pratimais, tik per didelis dėmesys skirtas periodinėms dešimtainėms sistemoms. Aritmetikos egzamino darbą atlikau penketui (buvo ir pataisų). Taip 1930 m. baigiau progimnaziją (4 gimnazijos klasės).

Atostogų metu ėmiausi vyriškų darbų - pjoviau šieną, dobilus, rugius, kroviau vežimus, presmus... Nuvykau į Pažuolius pas tetą Griganavičienę. Prtingas ir tvirtas jos sūnus Jurgis išvyko į Braziliją laimės ieškoti ir dingo kaip vandenye (gal pakliuvo į latifundininkų nelaisvę?). Žinodama mano žingeidumą, pasiūlė nueiti pas kaimyną - ten yra radijas, klausomasi, ką šneka ir groja Kaunas. Kaimynas leido ir man, užsidėjus ausines, pasiklausyti, o jei girdimumas silpsta, spyruokliuojančią adatėlę patarė perkelti į naują kristaliuko tašką. Vėliau sužinojau, kad tas kristaliukas yra švino blizgės ir veikia panašiai kaip šiuolaikiniai kristaliniai diodai. Taip pirmą kartą sužinojau, kas yra radijas, ir klausiausiu savo ausimis.

Penkta klasė (1930 - 1931 m.)

Atkreipiau dėmesį, kad kartais pyktelėjės tėtis tardavo: "Kad tu prasmegustum", o švelniau - "Eik šipuliauti Pagelažin ant raudono akmens". Magėjo žinoti, kas tai per akmuo. Vėliau išitikinai, kad tai didžiulis Pageležių riedulys, vadinas Moku.

Labai magėjo dar kartą pamatyti ukmergiškio saviveiklinio ratelio vaidybą. Labai jau įspūdingai užpernai Dmuchauskas Jame suvaidino angelo skulptūrą.

Regis, jau paaugliai, o elgdavomės dažnai lyg maži vaikai. Pvz., Kęstučio aikštės namo antrame aukšte veikė Sabulio kinas. Greta gyvenės draugas pasiūlė nueiti pažiūrėti. Nors Jame nebuvo buvęs, bet eiti pabūgau, nes neturėjau pinigų, o jis tarė, kad jų ir nereikią. Jam žinomais tamsiais laiptais pro scenos užkaborius išmukome į salę, įsimaišėme tarp žmonių. Ano meto kinas dar buvo nebylus, tad pauzes įgarsino muzikantai - Valeika, Gieduška ir dar pora. Kine nebuvisiam tai buvo tikra pasaka.

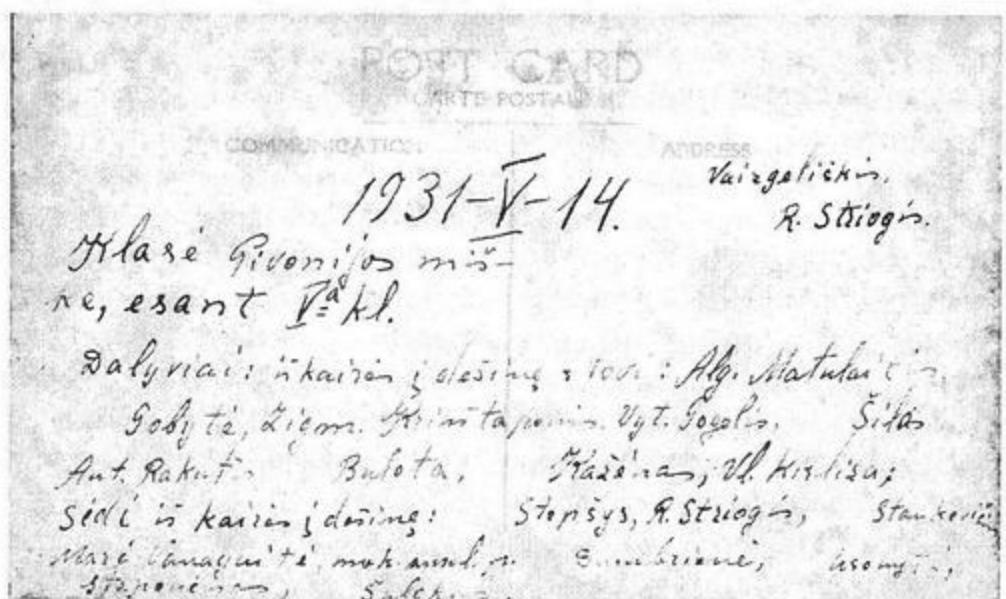
Gyvenau Antakalnio gatvės pradžioje raudonų plytų namo antrame aukšte. Apačioje piktos namo savininkės žydės butas, restoranas, o kiemas - dengta stadala, kur miestan atvažiavę ūkininkai pririša arklius.

Kartą palangės skardoje yla pradūriaus skyle, ištačiau popierinį piltuvėli, įpyliau vandens, o šis pro mažą angelę ėmė barbinti jos palangę. Netrukus išbėgo žydė. Pamačiusi eibę, tekina nukûrė pas kryžkelėje budintį policininką. Šis pažiūrėjo, nusijuokė, pirštu pagrasė ir nuėjo.

Ekonominę geografiją dėstė ką tik universitetą baigusi E. Masiliūnaitė. Vadovėlio nebuvovo, tad rašėme konspektą. Kadangi prie mokytojo Lašinsko net ir ekonominius geografinius elementus įsigudrinome pagal fizinius žemėlapius išidėmėti (geležies keliai, kalnai, lygumos, uostai, miestai, dykumas, pelkės), tad naujos geografijos praktiškai nesimokėme. Pastebėjome, kad jaunoji mokytoja, žiūrėdama pro langą, taip užsisivajoja, jog atsakinėjant mokinio pasakojimo negirdi, tad mes ką nors šnekame ir po žemėlapį švaistomės tol, kol jinai atsigrežia. Kadangi kalbėjome, vadinas, mokėjome, o jei baigę pasakoti nutilome, vadinas, nedaug težinojome.

Tikybą dėstė kapelionas Mačys. Turbūt vienintelis toks Lietuvoje. Jis ne tik stengėsi pagloboti rūpestingesnius mokinius, bet, sutikęs kurį nors, iš tolo keldavo skrybėlę ir sveikindavo. Rytais, kai daug mokinį į mokyklą eidavo, skrybėlę pakeltoje rankoje jam tek davavo nešti keletą šimtų metrų. Reikalavo sekmadieniais lankyti mišias, o pamokos metu paklausdavo Evangelijos turinio.

Anglų kalbą mokėmės pirmą kartą. Dėstė reiklus vokietis Petrikas.

Ukmergės gimnazijos 5 klasė Pivonijos šile, 1931-05-14.

R. Sriogis (Striogis) 1-oje eilės 2-as iš kairės

Planingas darbas padėjo gerus pagrindus - metų gale jau sugebėjome lengvą vaikišką tekstą versti be žodyno. Kartą jis papasakojo apie karo baisybes. Žvarbi lapkričio šlapdriba. Armijos pailso. Kareiviai Vėzero fronte sėdi apkasuose, iki kelių skësdami purve. Jei iškiši galvą virš apkaso, greitai zvimbrels priešo snaiperio kulka.

Po Naujujų metų man įpiršo 4-ojo skyriaus mergaitę - reikia jai padėti mokytis aritmetiką ir lietuvių kalbą. Taip pradėjau korepetitoriaus karjerą.

Šešta klasė

Žiemą gyvenau Antakalnio gatvėje pas stačiatikę Deviatnikovienę. Kartą panorau atsigerti. Ant suolo kibiras su vandeniu ir puodus. Pasisėmiau, o šeimininkė kad suriks: "Nėzapahanj!" Iš žmonių sužinojau, kad stačiatikiams toks kitatikio veiksmas tolygu kaip žydams į puoduką įdėti lašinių. Dirbdamas apskrities viršininko raštinėje, iš budinčio Simanavičiaus išgirdau, kad vasarą keliaujantis Kėdainių apskrities keliais dviratininkas prie kelio sodyboje pamatė šulinį, kibirą ir puoduką. Pasisems vandens atsigerti, o iš pirkios, mosuodamas kirviu, lekia stačiatikis ir šaukia: "Nezapahanj!".

1960 m. Palangoje statėme poilsio namukus Ukmergės mokytojams. Čia radau Respublikinės bibliotekos darbuotoją Deviatnikovą. Pirmas jo klausimas man: "Ar vokietmečiu nesusitepei?" Žinojau, kad prie Smetonos jis, klasikas Kirliza, Guzevičius, Šalkauskas ir mokesčių inspektorius Girdžius buvo kairiųjų pažiūrų (dvieim iš jų sovietai mokėjo algas), bet kad buvusį savo klasės draugą taip pasitiktų - netikėjau, tad ir likom vienas kitam abejingi.

Anuo metu priskaičiavau Ukmergėje 6 vokiečius: Kuosa, Kulvietis, Petrikas, koklių fabriko savininkas Lémanas, žemės ūkio padargų fabriko savininkas Krupas (pavardės sulietuvintos) ir Adamsas. Krupo "Vienybės" fabrike motina susigundė pirkti vokišką separatorių. Geras buvo. Daug metų veikė neremontuotas, tad už parduotą Pivonijos žydų šeimoms šviežią grietinėlę motina surinko mažiausiai dešimteriopą separatoriaus vertę.

Šiais metais vokiečių kalbą ėmė dėstyti Lémano žentas Adamsas. Vokiškame romane radome žodį "pukah" ir patikrinome Adamso vokiškumą, o jis ramiai atsakymą atidėjo kitai pamokai. Kitą pamoką paaiškino, kad kinai taip vadina damų vėduoklę. Adamsas buvo geras, reiklus, taktiškas mokytojas, tad daugiau jo žinių tikrinti nebebuvo noro.

Senieji Ukmergės turtuoliai žyda Orvinas ir Krikūnas miesto centre turėjo lentpjūvę, malūną, vaisvandeniu dirbtuvę ir pirtį. Lentpjūvėje darbavosi kresnas,

bet nepaprastos jėgos vežikas. Kartą pavasariop mieste ties tiltu roges nuslydo į šalikelę, nuo jų nuvirtė stambus ažuolinis rąstas. Du vežikai bergždžiai mėgino ji į roges dalbomis išversti, o stipruolis plikomis rankomis įkėlė vienas.

Kitas yk antrasis rasto galas, nuslydės nuo rogių, trenkėsi į grindinį, vežikas jo nebeišlaikė ir gavo trūkį, tad neteko pirmykštės savo jėgos.

1919 - 1920 m. ant Šventosios pasistatės užtvanką, sumontavęs turbinas ir įsirengęs elektrinę, lentpjūvę bei malūną, Orviną ir Krikūnų ēmę gerokai konkuruoti Deveikis, bet... Berods, 1925 metais didelio pavasarinių potvynio metu turbinos patalpoje įlūžo grindys ir stipri srovė per kelias valandas išplovė apie 10 vagonų smėlio, turbina nusėdo. Grėsė bankrotas. Lietuvui, pradedančiam kilti pramonininkui, sunkią valandą padėjo prezidentas A. Smetona, po metų kitų Deveikis atsigavo. Miestui kasmet reikėjo vis daugiau elektros energijos, tad po 10 metų Vytauto gatvėje, "meškų namų" kieme, ēmę veikti antroji vokiška 150 AG (arklio galių) dyzelinė Deveikio elektrinė.

Šiais metais įsiperšo jau du mokiniai. Vienas jų - žydukas klasės draugas, advokato Jaselzono sūnus. Už akivaizdžiai ar sąmoningai blogą advokatavimą sodiečiai vos neprikūlė jo tévo. Ir sūnui ne mokslas, o biznis lindo į galvą. Apskritai žydai buvo gabūs (ypač tiksliesiems mokslams), bet šis... Praėjus 3 mėnesiams, atsisakiau, o kito korepetitoriaus jis nebegavo.

Tapome komercinių mokslų klase. Pagrindinis šių dalykų mokytojas Jasinevičius dėstė buhalteriją ir komercinę aritmetiką. Petrikas - anglų kalbą, komercinę korespondenciją (turėjome puikų vadovėlį lietuvių, anglų ir vokiečių kalbomis) ir stenografiją. Mano gimineje dominavo pavardė Striogis (taip pat Sruogis, Struogis, Strioga). Stenografuojant suraitytas parašas man patiko. Petriko patarimas: jeigu nori tapti inžinierium - mokykis vokiečių, jeigu komersantu - anglų, jei diplomatu - prancūzų kalbos. Patirtis parodė, kad patarimas buvo geras.

Fizikas Grikenis mėgo pasekti įdomių istorijų, pasiūlydavo kietesnių algebro lygių sudarymo ir sprendimo uždaviniai. Kartą aprodė fizikos kabinetą, papasakojo apie prietaisų paskirtį. Įdomu, bet jei nesimokyta, tai nesuprantama.

Nauja klasės auklėtoja - gydytojo Dumbrio žmona, ambicinga moteris. Melagių dienos (balandžio 1-osios) proga kažkas auklėtojai ant staliuko pastatė tamšią rašalinę su vandeniu. Mėgindama pildyti žurnalą, tik iš trečio karto pastebėjo vylių ir ēmę piktokai moralizuoti. Atsargiai prisitaikęs, pabandžiau nukreipti jos dėmesį: pakėlęs dešinės kojos kulną, remdamasis tik kojos pirštais, ēmiau sparčiai supti koją. Dėl rezonanso palubėje ant kreivos plieninės vielos pakabinta žibalinė lempa taip įsisupo, jog net gaubtas ēmę pyškėti. Nustebė, mėgino ieškoti kaltininko, bet... taip ir nesuprato, kas čia atsitiko.

Gavome naujų fizinio auklėjimo mokytojų - Vorobiejų, savo darbo mėgėją. Dėl žemo, kresno ūgio praminėm ji žvirbliu. Prasidėjo žaidimų era: kvadratas, krepšinis, plaukimas, stalo tenisas, "trečias bėga", net japoniškasis ju-ju. Organizavo sporto ratelius ir "Sporūtą". Jo rūpesčiu kitapus Šventosios buvo pradėta sporto aikštyno statyba. Dabar čia pastatas su sporto sale, persirengimo patalpomis, dengta žiurovų tribūna, dvi futbolo aikštės ir t.t.

Dalis mokinių demonstratyviai pasišalino iš Vėlinių eisenos. Vorobiejus déjos labai supykęs, barėsi ir net kumščiu trenkė į stalą. Jo kišeninis laikrodis šast nuo stalo ant grindų - ir stikliuko nebéra. Pora klasės draugų žydų pribėgo, pačiupo laikrodį ir paprašė leisti tučtuojau nunešti pažystamam laikrodininkui sutaisyti. Reiklus, bet pykti nemokėjo. Ir dabar - visas barimas tuo ir baigėsi.

Sutikau jį pokariu neakivaizdžiai studijuojantį geografiją - mat senstelėjo, nebe toks judrus tapo. Džiaugėsi, kad geografiją jam gerai sekasi dėstyti, nes ne tik literatūra naudojasi, bet ir savo paties turistinių kelionių po Europą ir Aziją įspūdžiais pajavairina.

Skaitau reklamą: Kėdainiuose steigiamas technikumas. Tai mano svajonė. Susipažinau su programa, o kokia jos apimtis ir kokių knygų reikia - neišku. Įsigijau Čepinskio paskaitų tomą ir laisvesniu metu ēmiau nagrinėti - ruoštis konkursui. Daug abejonių, nes dar nežinau integralo, ne viską suprantu. Gal geriau žvirblis rankoje, negu briedis girioje? Planus atidėjau.

Septinta klasė

Mokytojas Jasinevičius sėkmingai ir patraukliai toliau tėsė kelionę ekonominių paslapčių pažinimo takais – dėstė pramonės ir maisto prekių gamybos bei valdymo pagrindų mokslą, politinę ekonomiją ir įvairias jos sroves (1945-1990 metų politinei ekonomijai toli iki jos), buhalterinės apskaitos (imonės ekonominės būklės veidrodžio) metodus. Ypač įstrigo Voltero žodžiai: "Leiskite eiti, leiskite žygiuoti. Pasaulis pats savaime eis". Prancūziškai šio šūkio parašyti nesugebėčiau, bet žodžiu pasakyčiau.

Vasaros metu auklėtoja Dumbrienė su Lietuvos turistų grupe keliavo po Suomiją. Grįžusi pasakojo, kad Laplandijoje žmonės gyvena toli vieni nuo kitų, dažnai per dešimtis kilometrų. Kryžkelėse yra stoginės, kuriose paliekami siuntiniai. Pravažiuojant kryžkelę būtina dirstelėti į stoginę. Jeigu ta kryptimi, kuria keliaujti, yra siuntinys, turi paimti jį ir perduoti adresatui arba bent palikti artimesnėje stoginėje. Siuntiniai ir laiškai niekad neprapuola.

Apsistojo turistai Helsinkio viešbutyje. Susitvarkę eis pažiūrėti sostinės

Ukmergės gimnazijos 7a klasė medžių sodinimo šventėje Pivonijos šile, 1933.
R.Sriogis 2-oje eilėje 3-ias iš dešinės

įžymybę, o duryse net spynos nėra. Budėtojas nuramino – niekas nedingsta. Tiesa, pasitaikė vienas atvejis – klientas nerado lagamino, bet suprasdami, kad taip pasielgti galėjo tik svetimšalis, patikrino svečių registracijos knygą ir netrukus sučiupo paukšteli.

Vėl konsultuoju du mokinius. Man patiko žydukas Gordonas, gyvenęs Kęstučio aikštės vidury stovinčio namo antrame aukšte – žingeidus, turėj greitą pagavą, tad užsiémimui parinkdavau po porą kietesnių uždavinių, o dėl to namie tek davavo ir pačiam pasitikrinti. Menu uždavinį – išreikšti ilgį statinio, gulinčio prieš 30° kampą, per to trikampio ižambinę. Prie jo teko pasėdėti gerą valandą, bet tik vėliau pastebėjau du žymiai paprastesnius šio uždavinio sprandimo būdus.

Dirbdamas korepetitorium, domėjausi ir darbo metodika. Išidėmėjau žymaus vokiečių pedagogo ir psichologo aprašytus mergaitės vargus su lotynų kalba. Kala, kala ją, o mokykloje dvejetai. Tėvai (inžinierius ir gydytoja) prašo psichologą, šeimos draugą, pagelbėti. Pagalvojės sutiko - su salyga, kad tėvai jokiu atveju netalkins dukrai, o tik pasakys, kad profesorius žino, ką daro. Pirmas, antras, trečias užsiémimas maždaug tokie: "Atsiverskite užduotį. Išsirašykite nežinomus žodžius. Dabar skaitykite ir verskite. Knygą ir žodynėlių užverskite. Parašykite vieną kitą sakinuką iš skaityto teksto arba bent keletą naujų žodžių, kuriuos išsirašėte".

Mergaitė išpūtė akis – kokia nesąmonė! Dešimt kartų skaito rašo ir dar dvejetą gauna, o čia nespėjo išversti - ir jau pasakok, rašyk.

Atkaklaus būta profesoriaus – ėmė ją gédinti. Mergaitė kruvinomis ašaromis maldavo tėvus gelbėti ją nuo erodo, o tėvai ramiai tarė, kad profesorius žino, ką daro. Po tokio šalto dušo dukra ēmė dirbtį atidžiau. Atėjo metas, kai mokykloje dvejetų jau nebegaudavo.

Mūsų klasėje mokėsi Siaurukas, kuris stebino sugebėjimu per valandą perskaityti 150 ar net daugiau puslapių ir atsiminti skaitomą turinį ir lietuvių, ir rusų kalba. Gaila, kad baigės 7 klasę išvyko.

Pasitaikydavo ir nemaloniių dalykų: po pamokų tvirtas vyriokas, dvarininko sūnus Bulota, susipešė su miestiečiais ir, išsitraukęs peili, puolė juos, tačiau buvo nuginkluotas.

Kitą dieną, 15 minučių lukterėjė, mēgstančiam vėluoti karinio parengimo vadovui leitenantui ant lentos užrašėm: "Pabègom", – ir nuéjome į kitoje gatvės pusėje esantį 2-ojo bataliono gimnastikos miestelį. Čia dažnai didžiosios pertraukos metu mègome sportuoti (dabar čia Autoservisas).

2-ajame batalione pirmaisiais Nepriklausomybės metais tarnavo stipruolis Vinča. Grupė tvirtų vyrų pamègino ji surieisti, tačiau baigėsi tuo, kad Vinča išsilaisvino, o vienam karių lūžo šonkaulis. Vinčai grèsė griežta bausmę, bet

karininkus įtikino, kad jis niekuo dėtas, tik gal stipriau pasimuistė – neapskaičiavo savo jėgos.

Patirkino: padavė du kariškus šautuvus, liepė kaire ir dešine ranka paimti po vieną už vamzdžio galo ir, pasukus rankas per riešą, atkelti juos nuo grindų. Vinča atkėlė net tuomet, kai ant abiejų šautuvų buožių buvo uždėtas dar ir trečias šautuvas. Vėliau Vinča tapo boksininku, emigravo į JAV ir ten treniravosi pas kitą žymų to meto boksininką – lietuvių Šarkį.

Mokėmės Deveikio “meškų name” Vytauto gatvėje. Šio namo fasado sienos viršuje buvo Lietuvos Vytis. Bolševikų valdžia Vytį nuplėše, viena meška nukrito, sako, jog nesudužo, antroji laikosi ir dabar.

Apie dar vieną stipruoli iš kaimyninio Mielionių sodžiaus pasakojo motina. Caro laikais gyveno čia stipruolis Žiupka. Ižūlus, bet skūstis visi vengė. Naują grandinę apie pečius apsivynioja, pasimuisto – ir ši sutrūksta. Sumanė paieškoti laimės Amerikoje. Išvyko į Braziliją ir ten ėmė sparčiai kopti garbės laiptais. Kovoje dėl čempiono vardo surėmė pirštines su pasaulinio garso boksininku. Gavės keletą staigų ir skaudžių smūgių, pasikarščiavo ir ēmė varžovą be atodairos tvatinti ne pagal bokso taisykles, o pagal mušeikų iopročius. Varžovas pagavo akimirką ir pasiuntė Žiupką į gilų nokdauną.

Aštunta klasė

Gyvenau Miškų gatvėje pas batsiuvi Pečiulį. Jis nuomojo pusę medinio namuko. Vargo žmogus. Pirkdavo odos iš batų krautuvės savininko žydo, po to dieną naktį kaldavo ir blizgindavo gražius moteriškus batelius. Dirbo kruopščiai, per parą visiškai išbaigdavo vieną porą, bet per mėnesį uždirbdavo tik 70–80 litų. Jo žmona rūpindavosi buto nuomininkais mokiniais. Gyveno labai taupiai, po poros metų prie žydų kapų pradėjo rėsti nuosavą namuką. Mane šeimininkė paprašė pagloboti jos giminaitę – padėti jai ruošti aritmetiką ir lietuvių kalbą.

Anuo metu moksleiviai palyginti nesunkiai galėjo bibliotekoje gauti, o jei turėjo lėšų - nusipirkti mégstamo žanro knygų. Išvardysiu tik mažą dalelę tų, kurios man labai patiko: “Dédės Tomo trobelė”, “Kelionė aplink pasaulį per 80 dienų”, “10000 mylių jūrų gelmėmis”, “Per dykumą”, “Vandens ir vėjo galybė”; “Ugnies ir ledo galybė”, “Aelita”, “Pavasario balsai”, Brolių Grimų ir Anderseno pasakos, “Tūkstantis ir viena naktis”, “Dainavos šalies senų žmonių padavimai”, “Balano gadynė”, “Tarzanas” ir t.t.

O štai per visą sovietinės santvarkos metą né karto nei sau, nei vaikams vertingų knygų nupirkti nesugebėjau, bet užtai nuo Lenino, Stalino ir visokių

R. Sriogis – 8 klasės gimnazistas, 1934 – 1935

marksizmų lentynos lūžte lūžo, tačiau į jas net pažiūrėti nesinorėjo. Ne veltui Kudirka rašė: "Vakchanalij Vziatkovič Kruglodurov...". Tokie ir valdė!

Artėjant lapkričio 7-ajai, šeimininkas parodė mums bolševikinę proklamaciją, kurioje buvo niekinama Lietuvos vyriausybė ir santvarka. Iš arti pažinojau ir kaimo, ir miesto gyvenimą, todėl proklamacijos turiniu nesusižavėjau, ypač kad aiškiai kyšojo tendencingumas ir mažaraštis kumas. Panašią proklamaciją teko matyti ir prieš gegužės 1-ąją. Tokiomis progomis kartais atokesnėse vietose dar raudoną medvilnės gabala į medį įkeldavo. Tik vėliau sužinojau, kad proklamaciją šeimininkas nerado, o iš Guzevičiaus per Deviatnikovą ir Vladą gavo. Tapo aišku, kad buvo mėginta į pogrindį įtraukti mane ir Šapkę.

Kauno plačiųjų geležinkelio inžinieriaus Šapkaus giminaitis pas šeimininkus apsigyveno spalio mėnesį. Liko antriems metams, bet, nenorėdamas nuo savo draugų Kaune atsilikti, paprašė padėti jam pasiruošti brandos egzaminui - nutarė laikytį eksternu.

Netrukus pas Pečiulius apsigyveno ir klasės draugas Vladas Kirliza. Aš ir Kirliza kartais praleisdavome pamokas, kurių turinys nesudėtingas. Auklėtoja Dumbrienė tai pastebėjo. Kadangi gyveno prie pat mokyklos, tai užsuko kartą antrą patikrinti, o Vladas šmakšt po antklode ir "serga". Juokų nepripažinus, auklėtoja atsivedė savo vyra, o gydytojo neapgausi. Pyko Vladukas: "Būčiau žinojės, tai nors mokesčio už mokslą nebūčiau skubėjės mokėti." Vladas visą laiką buvo pirmūnas, tad jo kontroliuoti beveik nereikėjo - pakako nurodyti, į ką kreipti didesnį dėmesį.

Pirmam trimestrui pasibaigus, matematikos mokytoja klasės draugei Vaicekauskaitei liepė išstoti iš mokyklos ir egzaminus laikytį eksternu, nes vis vien prie egzaminų neprileisianti. Mergaitė paprašė padėti. Kaipgi gerai klasės draugei nepadėsi! O varge, vargeli... Kaip klasės draugai, kaip mokytojai ligi šiol nepastebėjo, kad ji visas teoremas ir uždavinių sprendimus iškaldavo atmintinai! Taip nuo mažens vaikai sugadinami - nesugeba atlikti paprasčiausiu veiksmu, jokios logikos ir orientacijos. Du mėnesius veltui mėginau jai padėti bent pirmuosius žingsnius žengti, o ji, vargšelė, tarė: per vėlai man apie tai aiškinama. Kapituliavau, nes iki sąmonės gelmių išišaknijusiam kalimui išgyvendinti liko per mažai laiko.

Šapkus papasakojo, kad Jonavos - Radviliškio geležinkelio ruože jų grupė, prisipirkusi ūkiško muilo, išmuilino beveik kilometro ilgio įkalnės bėgių ruožą. Važiuodamas įkalnėn, ešelonas pradėjo buksuoti. Na, ir keikėsi geležinkelinių, kol apdorojo bėgius smėliu. Jei būtų pačiupė - pokštautojai sveiko kailio nebūtų išnešę.

Mégome galvosūkius. Nemaža jų žinojo Šapkus. Vieną pamégino Kirliza, paméginau ir aš. Lengvai nepasiduoda. Buva užsispyrės ir atkaklus. Galvosūkį išsprendės, po valandos grįžtu. Stebėjosi Šapkus - taip greitai dar niekam nepavyko. Po daugelio metų uždaviau ši galvosūkį savo mokiniams. Nesisekė ir jiem.

Balandžio viduryje visas konsultacijas nutraukiau. Šapkus grįžo į Kauną. Visą dėmesį sukaupėme į pasiruošimą egzaminams. Kai kurie draugai nutarė mokytis Panevėžio pedagoginėje mokykloje. Tamelis jau beveik tikras buvo, kad dirbs miesto savivaldybėje buhalteriu. Matulaitis dar mokyklos suole užmezgė draugiškus ryšius su Oksfordo moksleiviu, susirašinėjo su juo anglų kalba ir sutarė, kad tas jo laiškus taisys ir komentuos, todėl gerai įvaldė anglų kalbą. Vytauto Didžiojo universitetas pastebėjo jo sugebėjimus ir vieneriems metams pasiuntė į Angliją kalbos žinių pagilinti. Grįžęs pasakojo, kad pirmosiomis dienomis su anglais susikalbėjo sunkiai. Deja, 1946 m., keleiviniam traukiniui truktelėjus, Matulaitis paslydo ant apledėjusių laiptelių ir žuvo.

Einu namo. Pušyne 1-ojo LDK Gedimino pulko sporto šventė. Pasigérėjau karių vikrumu ant įrankių, mikliais salto šuoliais ant spyruokliuojančios atramos ir pats pamēginau. Persistengiau! Pradėjės ore sukti antrą ratą, krentu ant nosies. Šiaip taip spėju po pilvu pasikišti kelį ir atsiremti rankomis. Pyktelėjau - juk panašią pamoką ant įrankio jau turėjau - to paties pulko aikštėje ant žiedų vietoje vieno karto persisukau 1,5 ir kritau ant galvos. Nors spėjau rankomis visa jėga į žemę iširemti, bet ir galvai užteko.

Gerai dar, kad per 2 savaites sprandą skaudėti apstojo. Prisiminimui nusifotografavau. Pakeliui į namus Lobų miške užklupo tropinė liūtis. Pakalnės atšlaitėje (kad perkūnas nenutrenktų) po vešlia eglaitė ilgai tūnojau, bet sausų siūlių nedaug teliko.

Vasarą vyriškai darbavausi tėvų ūkyje. Gavau 2 savaitėmis pavėlavusį auklėtojos Dumbrienei laišką su prašymu padėti ruoštis jos dukterėčiai dviejų pataisų egzaminams. Mano laikais taip buvo - ir didelių ponų vaikai gaudavo pataisų, antramečiaudavo. Net krašto apsaugos ministro sūnėnas, advokato Dirmanto sūnus ir milijonieriaus Deveikio sūnūs antramečiaavo.

Šimtadienis buvo surengtas Orvino namuose. Turtingi šeimininkai paruoše ir stalą turtingą. Klasėje buvo sutarta, kad dainuosime ir šoksime visi: ir mokantieji, ir nemokantieji. Šokome rateli. Po komandos "iš kairės" man teko šokti su auklėtoja Dumbriene valsą. Labai jau stengiausi - kad tik nenuminčiau jai batą, tad judėjau kaip vėžlys, o šiaip vakaras praėjo smagiai.

Aš – korepetitorius

Ūkio darbai atlėgo. Naujų mokslo metų pradžia. Privačių pamokų patirtis sėkminga – pamėginsiu metus pragyventi iš korepetitoriaus darbo. Spalio pradžioje jau turėjau net 8 mokinius. Dirbdavau vidutiniškai po 1,5 val. 3 kartus per savaitę ir kas mėnesį gaudavau iš kiekvieno po 20-30 litų. Su uždaviniais rimtesnių sunkumų neturėjau. Kovojojantiems dėl ketvertų ar penketų savo nuožiūra parinkdavau sunkesnių užduočių, dalį jų namie panagrinėdavau, bet apskritai mègau, kad mokiniai girdėtų ir matytų, kaip aš siekiu tikslą. Jie turėdavo jau iki man atvykstant sudaryti jiems nežinomą anglų ir vokiečių kalbų žodžių žodynėlius, o lietuvių kalbos mokiau vadovaudamas savo mokytojo Meškausko padiktuotomis rašybos taisyklémis, Damijonaičio gramatika, sintaksés knygute ir pačių mokinių vadovéliais.

Mokiau ir Valstybés banko kasininko dukterį. Bolševikmečiu ji su tévais buvo represuota. Pokariu buvo atvykusi į Ukmergę. Džiaugėsi savo vyru, maskviškiu karininku. Dėl to, kad vedé buožės dukrą, karininko pareigos buvo pažemintos, bet žmoną mesti atsisakė.

Liepu alėjoje gyveno Pašilės pradinės mokyklos mokytojas Pakštaitis. Jo dukros orientacija buvo gera. Abipusiam pasitenkinimui, darbas vyko sklandžiai. Kartą pas mokytoją atvyko Zajančkauskas. Atsinešė savo eiléraščių knygučių. Ipiršo po vieną mokytojui ir man. Eiléraštukai – pradedančiojo. Vienas jų parašytas aiškiai J. Biliūno įtakoje – pageidaujama, kad mirusį palaidotų ant Šventosios kranto. Geras mokytojas, nuoširdus žmogus, Pakštaitis bolševikmečiu buvo represuotas vien dėl to, kad priklausė Šaulių sajungai. Anuo metu visi sodžiaus mokytojai vyrai priklausė jai.

Ramygalos gatvėje ruošiau brandos egzaminams eksternu Miknevičių. Gabus vyrukas ir labai gražiai grojo gitara. Susigundžiau ir aš. Po poros mėnesių jau neblogai skambinau ir dainavau "Pamilo dobilas raudonas balta laukų ramunę..." ir dar vieną kitą kūrinėli. Pasiūliau Miknevičiui abiem naudingą sandorį – jis nemokamai ruoš brandos egzaminui mano gabią seserį Vacę, o aš nemokamai mokysiu jį patį. Sandoris buvo sėkmingas – stengési abu.

Tris mėnesius konsultavau žemės ūkio mašinų įrangos ir remonto gamyklos savininko vokiečio Krupo sekretorę. Labai pravertė mano turėta komercinės korespondencijos knygutė lietuvių, vokiečių ir anglų kalbomis.

Pavasarį vyko brandos egzaminai. Mokytojas Grikenis buvo kviečiamas dalyvauti žydų gimnazijos egzaminuose kaip Švietimo ministerijos atstovas. Vienas labai gabus mokinys užtikrintai turėjo gauti aukso medalį. Mokyklos

komisija stengési Grikeniui įtiki, o savo abituriентus palaikė. Kai kandidatas į medalį baigė atsakinėti, netikėtai pati komisija pasiūlė Grikeniui – gal jis dar norėtų ko paklausti. "Na, atsakinėjote gerai, ko čia daug klausinėti. Išasmenuokite žodį "gaidys". Mokinys, nieko bloga neįtardamas ir nepagalvojės, išpyškino: "Aš gaidžiuosiu. Tu gaidžiuosi. Jis, ji gaidžiuos. Mes gaidžiuosime...". "Užtenka. Egzaminą privalu vertinti dvejetu". Gal per daug komisija savo vunderkindu pasitikėjo, bet kažin ir Grikenio ar negraužė sąžinė. Pokario metais jis dëstė fiziką technikume Olandų gatvėje. Aplankiau jį, pavaišinau. Senukas pavargės nuo technikumo jam daromų priekaištų, tad likimo ironijos – žyduko jam nepriminiau.

Antras – matematikos egzaminas. Klasė matematikos egzaminui pasirengė "puikiai". Iš salės, kurioje turėjo būti rašomi egzamino raštu darbai, į sargo butą pusrūsyje nutiesta plauko storumo laidai. Bute prijungtas mikrofonas, o salėje sėdi užbintuota ausim Šakelė, po bintu – telefonas. Komisija užjaučia Šakelę ir net pasiūlo egzaminą laikyti kitą dieną. Šakelė dëkoja ir atsisako. Pro atvirą langą išsprigtuotos matematikos uždavinių sąlygos, o po valandos Šakelė jau girdi pirmo uždavinio sprendimo būdą. Salėje prasidėjo "špurgių konvejeris". Stebėjosi komisija – abiturientai matematikos egzaminą išlaikė nuostabiai puikiai. Tik po išleistuvii sužinojo gudrybę ir papraše Švietimo ministeriją Šakelės atestatą anuliuoti, tačiau laiškas pateko į protinges rankas. Atsakymas buvo tokis: véjo lauke gaudyti neverta, o juo labiau neverta smerkti Šakelę - pirmas sugalvojo ir įgyvendino tokią techninę naujovę, tad atestato vertas.

Apskrities viršininko kanceliarija

Namuose rimto darbo nebuvo. Karves, arklius šérė tėtis. Motina su seserimi Jadvyga rūpinosi namų ruoša, kiaulėmis, paukščiais. Likusį laiką verpdavo, ausdavo, siūdavo ar grietinėlę ir kitus produktus į miestą gabendavo. Aš, inteligentas bedarbis, malką paskaldydavau, vandens atnešdavau, téčiu miške talkinai, pavasariop kūlelius (mes tardavome "kulalius") kapojau.

Metas ieškoti nuolatinio darbo. Nuvykau pas apskrities viršininką Jurgelį. Pasisakiau, kas esu ir kad rekomendacijų neturiu. Jurgelis davė suprasti, kad jos ir nereikalingos. Geriausia rekomendacija – rūpestingas darbas. Paklausė, ar noriu būti policininku. Pasakiau, kad darbas policijoje nevilioja. Pasiūlė mėnesį nemokamai padirbėti raštinėje praktikantu.

Taip praėjo pirmieji mano savarankiško gyvenimo metai – patys nerūpestingiausi viso gyvenimo metai. Uždirbdavau po 200-300 litų per mėnesį, nueidavau į kiną, vakarus, gegužinėse pramokau šokti, įsitaisiau kostiumą, paltą.

Pirmą užduotį davė sekretorius Ribinskas – koridoriuje pasipraktikuoti rašyti mašinėle. Kad stolas neklibėtu, prirēmiau jį prie durų ir pradėjau barškinti. Iš raštinės net trys darbuotojai išbėgo pažiūrėti, kas čia taip pyška. Teko atremti į sieną. Po poros dienų vienu pirštu spausdinai jau neblogai. Senbuviai patare pratintis spausdinti visais 5 pirstais ir stengtis įsiminti klavišų vietas, kad kuo greičiau surasčiau reikiama ženklą. Po savaitės pradėjau spausdinti reikalų raštus ir dirbtį kitokius darbus, o po dviejų savaičių tapau etatiniu darbuotoju.

Balandžio pabaiga. Algos dar nespėjau gauti, tad kišenėse švilpauja vėjai, o valgyti reikia. Sėdžiu ant cementinio laiptelio prie šaligatvio ir ieškau išeities. Tėvukas tikėjosi, kad būsiu jo užvadėlis. Prašyti jį lito nepatogu, o ir motinėlės skaudinti nesinori. Kur buvus nebuvus, pardavusi grietinėlę ir kiaušinius, pasirodė motinėlė. Trumpas nuoširdus pokalbis ir lyg tarp kitko pasiūlo man 5 litus: "Juk turbūt be cento sėdi". Apie savo apmąstymus nieko nepasakiau (kam liūdinti). Už penklitį padékojau. Pakako jų ligi algos.

Buvau priskirtas prie religingo senuko Dambrausko, Administracinių skyriaus raštvedžio. Net ir darbo metu, kai tik suskambėdavo varpai atlaidų mišioms, stalčius, spintą užrakina ir traukia bažnyčion.

Kartą jaunas neolituanas iš universiteto jachtklube (buvo Ukmergėje ir tokis!) skaitė paskaitą. Kas trečią ketvirtą žodį iš tarptautinių žodžių žodyno įterpdamas, matyt, tarësi pasiodysiąs didžiai mokytas. Auditorija ramiai klausësi, o tuo metu pavélavęs įslinko ir patyliukais salës gale atsisëdo švaruteliu kaimiško milo kostiumu apsirengęs ūkininkas. Klausësi, klausësi ir neiškentęs įsiterpė:

"Tamsta, matyt, nemokate lietuvių kalbos ar tariate, kad ji per daug skurdi, jei savo samprotavimus užgožiate svetimžodžiais – jų vos ne kas trečias". Auditorija vyri pritarė plojimais, o paskaitininkas, paraudęs iš gédos, pabègo.

Mégau dviračiu keliauti po Lietuvą. Birželio ménèsį gavau atostogą ir išvažiavau. Aplankiau Dubingius, Giedraičius, Musninkus, Kernavę, Vievi, Alytū, Marijampolę ir pro Kauną, Jonavą grįžau namo. Iš šios kelionės ypač įsiminė nusileidimas ilgu ir stačiu plento šlaitu Aleksoto kryptimi. Ankstyvas rytas, keliais tuščias, dviračio nestabdau. Net šiurpas nupurtė – greitis apie 80 km per valandą, ausyse švilpia. Supratau, kad ir staiga stabdyti pavojinga. Net atsidusau, kai greitį pavyko sumažinti.

Po savaitės ankstų rytą su draugais keturiomis valtimis Šventaja išplaukëme į Jonavą. Pasižvalgëme po Veprius. Ties Upninkais nutarëm pailseti. Praplaukę plačią, seklią, akmenuotą vietą džiaugëmës, kad valtys nenukentėjo. Ties Gaižiūnais (buvës karinis poligonas, dabar "Azoto" gamykla) Šventoji įteka į Nerį. Bütent apie šį poligoną anuo metu dainavo: "Kur lygūs laukai šiapus Nérlio...", o kariūnai mëgo dainą apie Nevëžio šlaitus: "Ar atsimeni auštantį rytą..."

Šeštadienį parvažiavau téviškën. Sužinojës, kad Alionyse gegužinė, nudûmiau ten. Pasirodo, čia vakarones organizuoja kairuolis St. Zajančkauskas, mëgstas eiliuoti, tas pat, kurio vardu sovietmečiu buvo pavadinta viena Ukmergës gatvë.

Beje, tuo metu teko dar syki susitikti su gydytojais. Labai staigiai sunegalavau. Šiaip taip nušliaužiau į ligoninę. Atvykës chirurgas Dumbrys apžiūri ir liepia gultis ant chirurginio stalo – apendicitas. Nubundu – jau viskas baigta. Dumbrys buvo geras chirurgas, tačiau... blogas žodis paukščiu išskrenda, o jaučiu gržta. Vienam ligonių Dumbrys kartą tarë: "Neturi pinigų – nesigydyk".

Gal pretenzijos į gražią Dumbrio pilaitę (dabar rajono biblioteka), o gal šis skaudus žodis nulémë, kad bolševikmečiu chirurgas buvo represuotas.

Nepasakyiau, kad apskrities viršininkas Jurgelis gerai žinojo lietuvių kalbos rašybą, bet domėjosi ja ne vien kaip viršininkas, o ir kaip gerai besimokančios dukters tėvas. Tai ir mane skatino rašyti raštus kiek galima taisyklingesne, sklandesne kalba. Daug padéjo mokykloje įgyti įgūdžiai, be to, papildomai doméjausi rašybos problemomis, kurios buvo įdomiai gvildenamos "Ūkininko pataréjo" retkarčiais leidžiamose brošiūrélëse.

Ukmergës apskrities viršininko Jurgelio kanceliarijoje budëdavo policininkas Simanavičius. Taujénų Radvilų palikuonis jam pasakojo, kad sugeba naują pasagą rankomis atlenkti, taip pat porino, kad jo senelis puotos metu liepës baudžiauninkui lipti į medį ir kukuoti, o paskui jis į ši "paukštį" šovës.

Pusbrolis Ksaveras . . . Kaunas, 1937-01-11

Jaunystės draugas Vytautas ... (?). Ukmergė, 1937-09-09

Senelis pyko, kad maskviškiai nežino, jog Lietuvoje yra galingas Taujėnų grafas, ir nutarė juos pamokytį. Kai Maskvos elitas sédėjo Didžiojo teatro spektaklio premjeroje, grafas, tuo metu lankėsis Maskvoje, savo iždininkui įsakė visus vežikus, laukiančius po premjeros gausių klientų, papirkti ir įsakyti jiem jokiui būdu be grafo leidimo iš vienos nepajudėti. Po spektaklio visa svita skubėjo prie vežikų, o šie iš vienos nė krust. Teko pėstute namo keliauti ir įsiminti, kad yra Lietuva, o joje – žymiai kunigaikščių Radvilų palikuonis...

Beje, Simanavičius pasižymėjo, kai dėl trumpo jungimosi naujosios bažnytėlės bokšte kilo gaisras. Gaisrininkų kopėcios židinio nesiekė, o su gesintuvais siaurais laipteliais nė vienas užlipti nedrįso. Tada nepatogiai laipteliais užsirangė Simanavičius ir gaisrą užgesino. Už drąsą valdžia jam nuoširdžiai dėkojo ir apdovanovo.

Tuo pačiu pridursiu kai ką apie Lyduokių grafystę. Grafo eigulys pastebėjo, kad miške tai šen, tai ten dingsta pušys, o pėdsakų nėra. Kartą pamatė atokiai statomą namą ir pasekė – ogi žmogelis ant pečių iš miško rastą neša. Pastebėjęs eigulį, mēgino su rastu pabėgti, bet per sunku – numetė.

I to pat eigulio bulves pamiškėje ijjunko šernas, o iš paskos – jo neapkenčiantis lokys. Pasičiumpa akmenį ir sviedžia į knysli. Ištūžęs šernas vejasi, bet lokys pabėgėjęs iširita į vėjo nulaužto medžio stuobrį, ir šernui belieka snukiu paméginti kelmą nuversti. Sumojo eigulys lokiui pokštą iškrėsti, stuobrį gerokai ipjauti. Išdaiga pavyko. Vėl lokiui išsiritus, šernas snukiu stipriai bakstelėjo, kelmas išvirtro. Na, ir kūrė lokys į mišką, o šernas jį vijosi.

Tėtis pasakojo, kaip anksčiau nuo lokių gindavo medžių drevėse įsikūrusias bites. Prie šakos pariša sunkų rastgalį, kad jis dengtų angą, o apačioje prikala žemén kuolų. Lokys, ištūžęs, kad rastgalys jam trukdo kopinėti, stipriai sviedžia jį į šalį, šis švysteli atgal ir nubloškia lokį ant kuolų.

Keletas žodžių apie jogailiškujų dvarų siekimą sulenkinti lietuvius. Kol mano motina buvo netekėjusi, tarnavo Antakalnyje pas dvarininką Montvilą. Kadangi nemokėjo lenkų kalbos, teko sunkiai dirbti lauko ir ūkio darbus, kai pramoko – tapo kambarine (vėliau – ir Vaitkuškio dvare, pas grafienę), darbas palengvėjo, atsirado laiko pasiuvinėti, pamegzti.

Buvo pasakojama, kad Vaitkuškio grafui Kosakauskui, stačiusiam Pašilės bažnyčią, kažkuo neįtiko lenkiškai nesuprantantis darbininkas. Pasiaiškinti ponui nesugebėjo, tad šis įsakė prievalzdui žmogų išplakti. Vargšas vos ne vos kumetyną dar pasiekė, ant krosnies užlipo, bet... nebenulipo.

Pasakojo tėtis ir tokį atsitikimą. Atsikelia sodiečiai ankstų birželio rytą. Rugių pats žydėjimas, o jie padengti beveik sprindžio storumo sniego sluoksniu. Nekantrieji čiupo vadžias ir, eidami išilgai rėžio, braukia sniegą, kiti tarė – kaip

Dievas duos, taip ir bus. Kas braukė – pjovė tuščias varpas, kas ne – gavo gerą derlių.

Kartą saulei tekant sodžiaus galvijus išginė į ganyklas. Po poros valandų skaisti saulė ēmė temti – pasaulio pabaiga. Gyvuliai nerimsta, šunes loja, paukščiai nutilo, vištос traukia į laktas. Anuo metu nei radijo, nei spaudos nebuvo, tad apie užtemimą sodžiaus žmonės nežinojo. Gena bandą namolei. Sutemo, tik horizonte matyti žara. Pasirodė ryškesnės žvaigždės, gélės lyg nakčiai suglaudė žiedlapius. Kiek džiaugsmo buvo, kai saulė vėl ēmė švesti ir užtemimas baigėsi.

Dar vienas tėvuko pasakojimas - iš klajonių po Rusiją. Patvinusi Dono upė užliejo pakrūmes. Pašalo. Seklumos ledu eina žmogus alksnių pasikirsti. Ledas lūžo. Lipa ant ledo, traukia ir antrą koją, o kažkas tvirtai įsikandės tempia atgal. Spėjo įsitverti į čia pat augusį alksnį. Išvelka ant ledo 3 pūdų šamą.

Karo mokykla

Vasarą vėl darbavausi tėvų ūkyje. Rudeniop padaviau pareiškimą į karo mokyklą, pareiškiau norą mokytis inžineriniame batalione. Gal 10 dienų tikrino sveikatą: širdį, kraują, kvėpavimą, akis ir t.t. Pripažino, kad "dumplės" geros, plaučių tūris beveik 6 litrai, o nekvėpavęs išbuvau beveik 1,5 min., geras regėjimas tamsoje (vadinasi, būsiu geras lankūnas). Kiti du testai sekėsi sunkiau. Trys poros ploną lygiagrečią vielučių, kiekvieną porą jungia plona vertikali vielutė. Vidurinioji, vertikali kitų dviejų atžvilgiu, nežymiai slankioja pirmyn – atgal. Reikia nurodyti, ar jinai arčiau, ar toliau už kraštines. Dėl nežymaus poslinkio pasakyti sunkoka, o galvos į šalį palenkti neleidžia. Vis dėlto, abejotinais atvejais nežymiai krypteldamas, ši geometrinį rebusą išsprendžiau. Antras testas – iš spalvų margumyno. Mažais spalvotais skrituliukais nusėti knygos puslapiai. Knygos pradžioje skrituliukų spalvos ryškiai skyrėsi ir iš daugybės skrituliukų ryškėjo pavienės raidės ar skaičiai. Kuo toliau, tuo spalvos darėsi monochromatiškesnės, net ir atspalviai nežymiai tesiskyrė, tad antroje knygos pusėje tik padrikus ruožus įžiūrėjau, o raidžių nebeskyriau. Pamanė, kad daltonikas, ir pažėrė ant stalo gausybę įvairių spalvų ir atspalvių siūlų kuokštelių. Siūlus pagal spektro spalvas ir atspalvius sudėlioju krūvelėmis – net nustebu.

Regis, tyrimus ir testus įveikiau, bet komisija nusprendė, kad... kažkas ne taip su žarnynu (?!). Miestiečiai tvirtina, kad per daug kandidatų, o reikia rezervuoti vietų ir kariškių atžaloms. Štai kodėl į aviaciją netinku (o aš juk ne lankūnu – aviacijos mechaniku norėjau būti), inžinerijos specialybės, deja, nėra, tad, kaip ūkininko vaikui, siūlo į ulonus ar dragūnus. Tapau pėstininku.

Trejetą mėnesių pamankštino, statutą pakalėm ir pasiuntė į pulkus. Patekau į 7-ąjį LDK Algirdo pulką Tauragėn. Anksti rytą išvykę, Tauragę pro Radviliški pasiekėm geležinkelio tik temstant. Pulke iš karto mus pasiuntė į aikštę čiužinių šiaudais prikimšti. Perspėjo, kad prikimšti reikia labai kietai ir supakuoti taip, kad būtų keturkampio rasto formos. Parodė gultus, pasiklojom ir po vakarienės pavargę sugulėm. Naktį sapnuoju – vagonas dunda, dunda, tik staiga ima svirti, aš su čiužiniu virstu lauk. Laimė – tą akimirką atsipeikėju ir jaučiu, kad slystu žemén, kojos jau ore. Viena ranka čiumpu lovos galą, antra čiužinį. Spėjau, nenusiritau. Pamaigiau čiužinį taip, kad guolio vietoje radosi įduba, ir daugiau slysti nebeteko – pripratau.

Lapkričio ir gruodžio šlapdribų metu tūnojome kareivinėse.
Gauta paremontuotų šautuvų. Taikliau šaudančius pasiuntė jų išbandyti

ir paderinti. Vienas šautuvas man patiko – labai maža sklaida. Pasistengiau, kad jis man tektų. Kartą po lauko pratimų nesuskubau šautuvo išvalyti ir gavau valandą stovėti "po šautuvu" (gerai dar, kad ne su visa kovine apranga). Kariai pasakojo, kad silpnesniems grindys po padais suprakaituoja, o kitas ir pargriūva. Už smulkesnes pražangas skiria be eilės į ruožą.

Mokomosios kuopos krūvis buvo tikrai didelis. Šaltą vasario dieną po manevrų kuopa grįžo pietų. Alkani kaip šunes puolėm pietauti. Atnešė katilą rūgščių kopūstų sriubos, o aš net jos kvapo nepakenčiu. Porą šaukštų su pluta sriūbtelėjau ir tikiuosi antru patiekalu atsigriebti. Kur tau! Tu pačių kopūstų košė – ir ta pavandeniuavusi, beveik be spirgų. Kaip tyčia tąkart ir atliekamo cento neturėjau, tad likau alkanas.

Kovo mėnesį anksti rytą visas pulkas patraukė į didelius manevrus. Mokomoji kuopa buvo avangarde. Artėdami prie Vilkyčių (apie 20 km nuo Tauragės), išsiskaidėm į mažomis retomis grupelėmis. "Žvalgyba" praneša, kad mes arti "priešo", tad po komandos "gult" reikėjo gulti, kur stovėjai – nors ir į purvą. Žiūriu, man papilve teka tirpstančio sniego srovelė. Pasislinkau truputį į šalį.

Šlapiai, pavargę į kareivines grįžome vidurnaktį paskutiniai. Dauguma pavalgę jau miegojo. Valgyklai įsakyta: pavėlavusiems turi likti pakankamai maisto. Mégau pabalintą miltinių kukulių sriubą ("zacirką"), o čia dar ir rūkyto kumpio gabalą joje. Stebiuosi, kaip tą kartą sugebėjau 10 kariškų dubenelių išvalgyti, o priedo nemažą rūkyto kumpio gabalą sudoroti. "Tamsta vade, pas mus badas. Šeštas pulkas éda bulkas", - dainuoti nebuvo noro. Daina skirta Pagėgiams. Ten, Vokietijos pasienyje, kareiviai buvo maitinami truputį geriau, tad jiems bepigu buvo dainuoti savanorių dainą:

Mes Pagégiuose nakvojom,
Apie Klaipėdą svajojom.
Mes Klaipėdą užkariavom,
Vokietaites išbučiavom.
Vokietaičių minkštasis kūnas,
Tegu trenkia jas perkūnas!

Tikėtasi, kad pulką inspektuos generolas. Papildomos pratybos ir treniruotės. Gavės leidimą, išėjau į miestą paslaminėti, o tuo metu, kapitonui Kazanskui vadovaujant, vyko vakarinis pulko patikrinimas. Žinojom, kad Kazansko balsas labai stiprus, bet kad už dviejų kilometrų miesto centre jo balsas taip aiškiai girdėtusi – nemaniau.

Parvykome pietauti. Būrininko komanda: "Būry, stok!" Po to (mintyse) sekė: viens, du, trys... Vadinasi, du žingsniai, o trečiuoju pristatomą koja. Tą

4-tas kavp. jkt. P. Bumant - 1937-1-23d.
1.p. B. Maskallus Klaipėda
il. J. Strautmanas 2as pats d.b.k.
Lydido j.

Kauno karų mokykloje.
R.Sriogis – 2-as iš kairės, 1937-01-23

Kauno karų mokykloje. Pratybos, 1938

*Kauno karo mokykloje, 1937.
R.Sriogis 1-oje eilėje 3-ias iš kairės*

*Kauno karo mokyklos kariūnai pratybose Tauragėje, 1938.
R.Sriogis – viršutinėje eilėje centre (priklaupęs)*

saulėtą dieną taip visų žingsniai susiderino, kad sudrebėjo langai, o trečiasis – kojos pristatymas – pokštelėjo tarytum šūvis. Daugiau taip nebepasitaikė.

Atvyko generolas. Nieko ypatinga. Gal šiek tiek daugiau visi pasitempė, daugiau švaros, truputį maistas pagerintas, bet stebuklo neįvyko. Vienas dramblotas kariūnas lyg lokys ant įrankių labai jau sunkiai rangėsi ir geriausiu atveju vos iki gimnastinio arklio vidurio užšokdavo, o tą kartą nors ir nerangiai, bet netikėtai per visą gimnastikos arklių prašvilkę.

Vasarą grįžome į karą mokyklą. Čia jau rimpis studijos prasidėjo: statutas, rikiuotė, šaudymo pratybos, net prieštakinės priešlėktuvinės patrankėlės (orlikono) narstymas, veikimo ir paskirties aiškinimas. Vėl slapta savo šautuvą pareguliavau. Būrio vadas Pr. Petronis (pokario metu generolas, karinis komisaras) netruko pastebėti savo šaulio taiklumą ir pats šautuvą pabandė. Atsirado papildomo rūpesčio – kiekvieno sekmedienio priešpietį, ruošdamasis respublikinėms šaulių varžyboms, Pr. Petronis treniravosi mano šautuvu. Ta proga ir aš nemažai papyškinau. Pirmą kartą praktiškai įsitikinau, kad kariško šautuvo kulta lekia greičiau už garsą.

Prasidėjo išjodinėjimo pratybos. Naudojomės gretimo raitelių bataliono arkliais. Kai kurie arkliai buvo aikštingi, dėl to labai nukentėjo kariūnas Dembinskas. Jojant ristele, arklys ēmė spardytis, numetė raitelį ir pasaga stipriai sužalojo smilkinį. Karo ligoninėje vos vos išgydė, bet karininko karjera tuo ir baigėsi.

Gražią rudens dieną keturiese mokyklos teritorijoje, Panemunėje, nusifotografavome prie Vytauto Didžiojo paminklo. Netrukus įvyko iškilminga kariūnų vakaronė ir šokiai. Po vakarienės dalis kariūnų reiškė nepasitenkinimą. Jie girdėjo, kad A. Smetonos žmona Zosytė, vaikšiodama mokyklos sodelio takais, su savo draugėmis šnekėjosi lenkiškai. Še tau "Mes be Vilniaus nenurimsim!"

Mokyklos chorui vadovavo žinomas chorvedys Griaudė. Chorė dalyvavau ir aš.

Pavasaris. Visi rengiasi egzaminams, o aš, kompytaje įsispraudęs, skaitau vokišką knygą ir svajoju apie inžineriją. Egzaminus, kad ir nesirengęs, išlaikiau gerai, tačiau būrio vadui Pr. Petroniui ir bataliono vadui Šurkui rašau reportą – noriu eiti ten, kur mane labiau traukia. Bataliono vadas pasiūlo atsiimti reportą, nes, jo nuomone, esu gabus, galiu tikėtisapti štabo karininku, o tada – komandiruotė į Prancūziją, į štabo karininkų kursus.

Prancūzijos nebuvvo lemta pamatyti, bet gal dėl to ir Červenio, ir Norilsko išvengiau? O dangus virš Europos jau niaukėsi...

1938 metų kovą lenkai paskelbė Lietuvai ultimatumą ir surengė masinę

manifestaciją "Na Kowno". Vienas kitas vietinis šlektelė, nutarės, kad išmušėjo valanda, išdidžiai iškėlęs galvą, ēmė šnairuoti į lietuvius.

Netikėtai gatvėje sutinku liktinį vyr. puskarininkį Masiulį. Užsukame į karių parduotuvę išgerti alaus, papolitikuoti. Abu jaučiame, kad ir nervinė, ir politinė įtampa auga, nors, vyriausybės paskatinti, lietuviai atsakomųjų veiksmų nesiima, tik paskelbiamas pasienio tarnybos ir kariuomenės parengties stovis.

Likimo ironija: 1939 metais dalis dar taip nesenai mums grasinusios lenkų armijos, patekusi į rusų ir vokiečių apsuptį, buvo priversta per sieną trauktis į Lietuvą ir čia buvo internuota. Lenkų karininkų ir kareivių santiukius liudija atvejis, kai internuotas karininkas stato ant taburetės savo koja, o kareivis turi blizginti jo batą.

Žygis "Na Kowno" neįvyko. Pagal internuotos kariuomenės tarptautinių statusą internuotieji neturėjo teisės demonstruoti savo valstybingumo, tačiau bandymu iškelti kareivinėse Lenkijos vėliavą pasitaikė. Taip lenkai protestavo prieš sovietų ir vokiečių sandėrį, bet incidentus likviduoti tekėdavo lietuvių kareiviams. Pvz., vienas kareivis pro kareivinių langą iškišo lenkų vėliavą ir ruošesi ją itvirtinti. Budintis prie vartų sargyboje mūsų kareivis šovė į vėliavos kotą gniaužiantį kumštį. Už atliktą pareigą, taiklumą kareivis buvo apdovanotas.

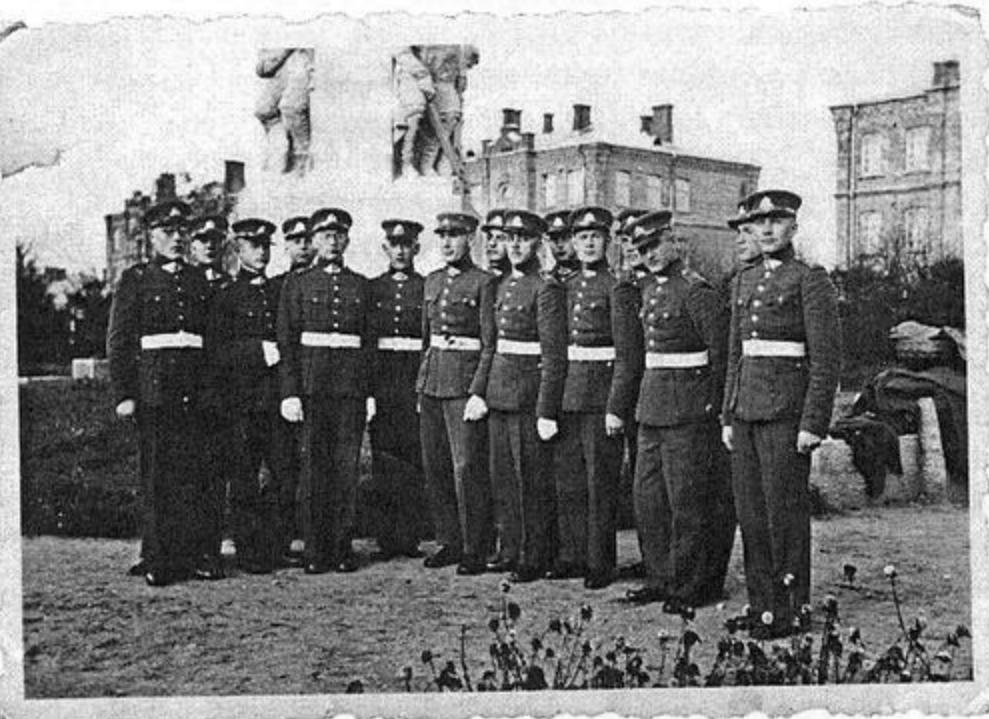
Kai vokiečiai užgrobė nemažą Čekoslovakijos dalį – vakarinę Čekiją, tuomet ir lenkai puolė jėga pasisavinti vieną Čekoslovakijos apskričių. Net pašto ženklą išleido. Jame vaizdavo į lenkų globą grįžtančią apskritį, o dabar pačią Lenkiją ištiko jos kaimynės likimas.

Žygis į Vilnių

1939-ujų rudo. Labai įtartinomis (apie slaptuosius Ribentropo – Molotovo paktus tada dar nežinojome, bet nujautėme esant kažką ne taip) ir sudėtingomis aplinkybėmis SSSR perduoda Lietuvai lenkų užgrobtą Vilniaus kraštą – deja, tik dalį tos teritorijos, kuri pagal 1920 metų taikos sutartį ir Hagos tarptautinio tribunolo sprendimą (Lietuvos teises čia gynė advokatas Riomeris) turėjo priklausyti Lietuvai.

Į Vilnių prezidento A. Smetonos ir vyriausybės palydėta, žygiuoja Lietuvos kariuomenė. Su 1-uoju LDK Gedimino pėstininkų pulku žygiuoju ir aš. Gal dešimt parų išbuvome Širvintose, nes dėl rusų daromų kliūčių sieną vis dar buvo uždaryta. Pagaliau iškilmingai pašalinami pasienio ženklai, vakare jau pasiekiamė Maišagalą, kurioje ir nakvojame. Kitos dienos vakare mes jau Vilniuje. O čia sumaištis, gyventojų nepasitenkinimas, nes Lietuvos kariuomenės įžengimo į

L. K. Marčenėnas
M. Plechaczy
J. Dumbauskas
V. Grušas
- Wawruszko

Panemunėje prie Vytauto Didžiojo paminklo, 1938.
R.Sriogis – septintas iš kairės

Kauno karų mokyklos kariūnai prie kareivinių, 1938.
R.Sriogis – 2-oje eilėje 2-as iš dešinės

Prezidentas Antanas Smetona
Lietuvos kariuomenės šventėje Kaune, 1938

Su Kauno karų mokyklos bendramoksliais, 1938.
R. Sriogis – 2-oje eilėje 1-as iš kairės

Vilnių išvakarėse rusų išmontuoti ir kaip karo grobis išvežti gamyklą, kliniką, ligoninių įrengimai, nemaža dalis mokslo ir kultūros archyvų, knygų, muziejų vertybių. Jau vėliau, 1940-aisiais, galutinai aneksavę ši kraštą ir visą Lietuvą, okupantai dirbo tą darbą su cinišku metodiškumu.

O kol kas – dulkini, pavargę, bet nenusakomai linksmi žengiame Vilniaus gatvėmis, iš visos krūtinės traukdami žygio dainą:

Štai ir Vilnius ant kalvos –
Graži sostinė Lietuvos...

Vilniaus gyventojai spiečiasi prie motorizuotų ir kavalerijos dalinių. Mums, pėstininkams, dėmesio mažiau, bet džiaugsmas, kad jau esame Vilniuje, dėl to ne mažesnis.

Miestas aprimo. Gyventojai nustebę: jokie gandai, kad ižengus Lietuvos kariuomenei padėtis pablogės ir galima tik bado tikėtis, nepasitvirtino. Ta gyventojų nuostaba mus labiausiai intriguoja. Atėjus rusams, parduotuvės ištuštėjo, miestas šiukslinas, daugybė alkanų žmonių, prie parduotuvėi eilės, todėl Gedimino aikštėje, prie Arkikatedros, mums teko statyti didelius stalus, pilstyti sriubą iš lauko virtuvės katilų, raikyti didžiulius lietuviškos duonos kepalus ir maitinti išbadėjusius gyventojus.

Yra išlikusių dokumentinio kino kadru, kaip į Vilnių ijoja mūsų raiteliai (išmankštinti žirgai priklaupė aikštėje priešais Gedimino pilį ant priekinių kojų, tačiau išlikusiuose kadruose to nematyti), įvažiuoja motorizuoti daliniai, žygiuoja pėstininkai, Gedimino bokšte suplazda trispalvė, griaudžia saliutas...

Praėjo savaitė, kita, "Maistas", "Pieno centras", Lietkoopsajunga užvertė parduotuvės prekėmis – pirk, kiek širdis geidžia. Spekulantai, pradėję kaupti maisto atsargas, nusivylė, nes prekių nemažėjo, tad pasipelnyti iš sukauptų atsargų nepavyko. Lenkai stebisi: Lenkija tokia didelė, o Vilniaus maistu neaprūpino. "Litwa taka mała, a wszystko ma" ("Lietuva tokia maža, o visko turi").

Vėliau, kai jau dirbau ir gyvenau Gedimino prospektė, pralinksmino kaimynas – grįžo truputį įkaušės ir, perfrazuodamas Lenkijos himną, užtraukė: "Nie zginieła Polska, poki Litwa żyje..." ("Nežus Lenkija, kol Lietuva gyva...")

Po trijų savaičių, kai viskas aprimo, vieni demobilizavosi, kiti išvyko atostogų, bet visi jautėme, kad ramybė truks neilgai.

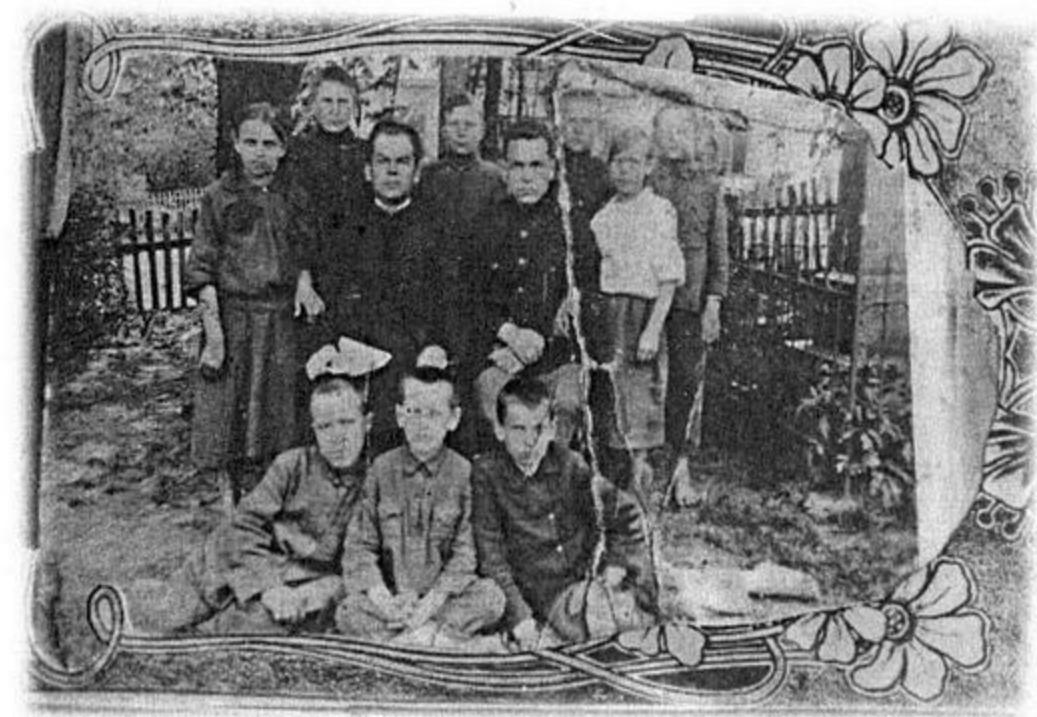
Aš likau Vilniuje. Pradėjau dirbti Vilniaus miesto ir apskrities viršininko administracijos Bendrojo (paskui – Svetimšalių ir Administracijos) skyrių vedėju. Esu visų neramių, o vėliau – labai tragiškų 1939-1941 metų įvykių Vilniaus krašte liudininkas. Per mano rankas perėjo daugybė bylų ir dokumentų, teko susidurti su daugeliu žymių ir dar daugiau paprastų eilinių žmonių, bendrauti su jais ir kiek įmanoma padėti.

Genė Kriauciūnaitė ir Rapolas Sriogis vestuvių dieną.
Ukmergė, 1938-08-23

*Grižtant iš Peterburgo pasiuntinybėje daryta nuotrauka:
Genė Kriauciūnaitė su broliu Povilu,
tėvais Juozapota Turlaitė ir Liudviku Kriauciūnais*

*Genė Kriauciūnaitė Želvos pradinėje mokykloje
(stovi 2-a iš dešinės), 1927-06-10*

*Genė Kriauciūnaitė Kaune su giminėmis ir pažiūstamais
(stovi 1-a iš dešinės), 1932*

"Vilnius mūsų, o mes – rusų"

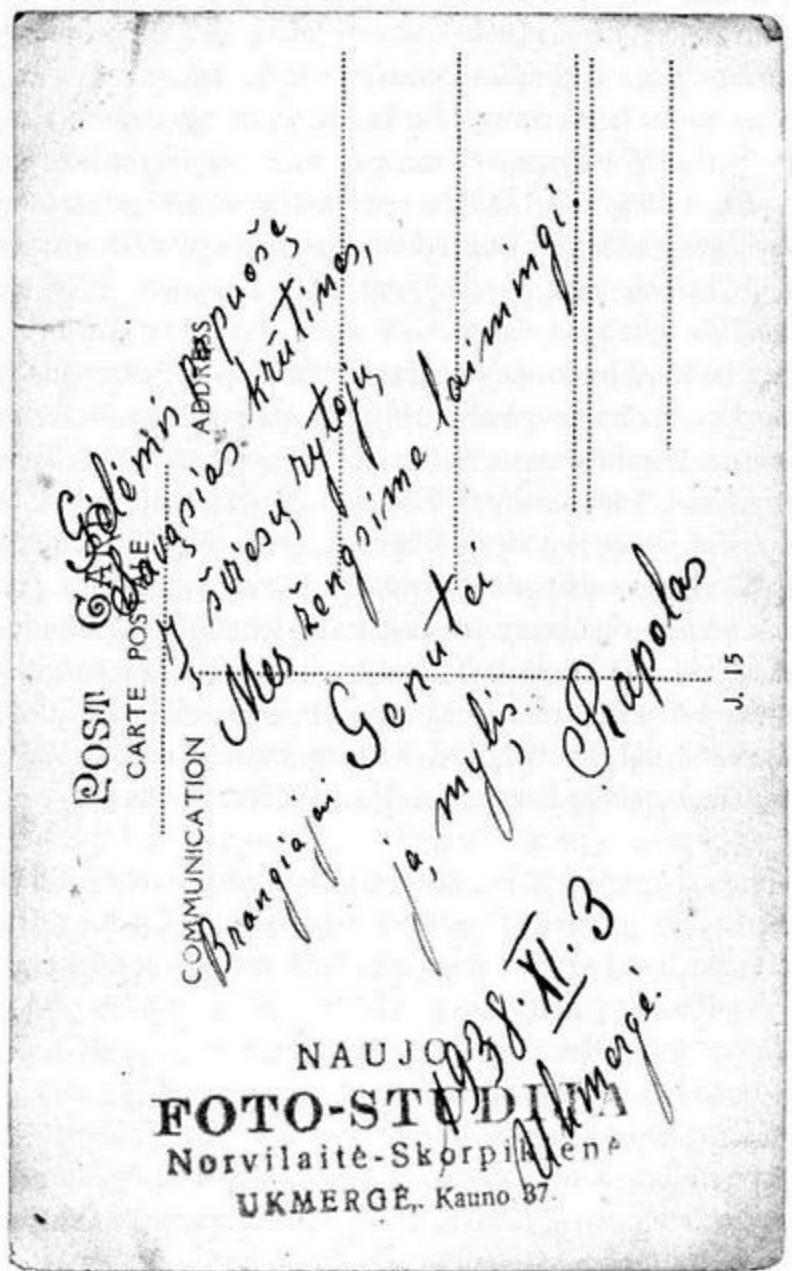
Paskirtas Vilniaus miesto ir srities viršininko kanceliarijos Bendrojo skyriaus vedėju, 3 dienas apžiūrinėjų darbo patalpas – susirašinėjimais, bylomis užverstos spintos, palangės, pastalės. Stebiu darbuotojus, jų savybes, šnekeliu apie darbą ir sunkumus, teiraujuosi – gal pageidauja konsultacijų, bet kol kas savo nuomonės nesakau, tik paprašau skubius ir terminuotus raštus tučtuoju perduoti man. Matau, kad didžiąją laiko dalį darbuotojai gaišta, ieškodami interesantų bylų ir jų nerasdami. Sutvarkau savo kabineto stalčius, spintą, išsiunčiu skubius ir terminuotus raštus, sudarau pasiskirstymo pareigomis planą. Jaučiu, kad darbuotojai paslapčia ironizuoją – turėjom neišmanelį, gavom dar didesnį.

Trečią dieną po darbo sukviečiu visus į kabinetą, perskaitau pareigybių ir atskaitomybės paskirstymo planą, kategoriskai uždraudžiu darbo metu raustis didelėse susikaupusių nesutvarkytų raštų ir bylų krūvose, liepiu dirbtį plane nurodytą darbą. Klientams informaciją nuo 10 iki 12 val. teikti paskyriau, mano manymu, tinkamą žmogų – ketvirtijo kurso lituanistą – ir pavedžiau jam, jeigu pasitaikytų “vyriausybinis interesantas”, nedelsiant mane informuoti – kartu nuspręsime, kaip elgtis. Visiems kitiems nepatenkintiems patariu turėti kantrybės, nes maždaug per mėnesį reikalai turėtų išsispresti. Ypač įkyrius liepiu nuo 10 val. siūsti pas mane. Leidimų biuro darbuotojai našlei su vaiku padėkojau už gerą triūsą, palinkėjau ir toliau taip darbuotis.

Kilo didžiausias nepasitenkinimas, mat už “rūpestį” tarnautojai gaudavo dovanelių. Šito nepasakiau, patys turėjo suprasti. Patarnauti – ieškoti dokumentų klientui po darbo valandų – nedraudžiau. Griežčiausiai perspėjau nesujaukti raštų rietuvių, o priešingai – pastebėjus pasimetusį dokumentą, surasti pluoštą, iš kurio jis iškrito. Mėginimas bėgijojimą darbo metu ieškant nežinia kurioje krūvoje gulinčios bylos pagrįsti būtinybę teikti informaciją, kaip ir bandymai rasti spragą pateiktame pareigų paskirstymo plane, žlugo, betikslis lakstymas baigėsi, darbas labai paspartėjo. Apskrties viršininkui įrodžiau, kad bent porai trejetui mėnesių reikia papildomai priimti dar 3-4 darbuotojus užvilkintoms byloms sutvarkyti. Vienam darbuotojui pavedžiau skubiai sudaryti raidinį (abécélini) gaunamų ir siunčiamų raštų sąrašą, o registratoriui liepiau ypatingą dėmesį kreipti į tai, kad vienodo pobūdžio bylos būtų registruojamos vienu numeriu. Per du mėnesius susirašinėjimo bylų numerių skaičius padidėjo nuo 15 iki 55 tūkstančių, o ir tos pačios gerokai pastorejo. Kiekvieną dieną viršininko pavaduotojui nešdavau pasirašyti 40-60 cm aukščio raštų krūvą. Šapirografu

Žmonai Genei Kriauciūnaitei dedikuota nuotrauka, 1938-11-03

prisigaminau blankų standartiniams raštams.

Turėjau vargo su lengvapėde studente. Ne kartą ir ne du padariau pastabą, kad prastai tvarko dokumentus. Jos draugė sakė, kad ši mergina – vyriausybės darbuotojo dukra ir algą ima tik “dėl pudros”. Kartą neiškenčiau, vieną “perliuką” be savo parašo įkišau į raštų krūvos vidurį ir padėjau ant pavaduotojo stalo pasirašyti. Įdomu – akrai pasirašinėja ar tirkina, kaip reaguos. Kitą rytą išskiviečia mane, rodo “perliuką” ir klausia, kokią nuomonę apie mus susidarytų adresatas. Vadinasi – tirkina. Paažinkiu, kad mergina įkyriai neatidi, registratorius tirkina, ar abu parašai yra, tad ir šis raštas nebūtų buvęs išsiuistas. Vėliau pavaduotojas man pasakojo, kad mergina, gavusi pastabą, tik pasimaivė – tad buvo atleista iš darbo.

Po darbo Gedimino gatve einu namo. Ties universaline parduotuve pastebiu, kad porai praeivių kažkodėl nukrenta kepurės. Stabteliu. Po kelių minučių išvystu, kaip studentas neolituanas dar vienam numuša kepurę. Vienas praeivis paažinka, kad neolituanai šiandien organizuoja piketą prieš lenką arkivyskupą Jalbžikovskį, nes šis ignoruoja teisę į lietuviškas pamaldas bažnyčiose. Vienos pusės šovinizmas sukėlė gal ir nevykusią kitos pusės reakciją – studentai savo nepasitenkinimą demonstruoja lenkiškai kalbantiems. Studentų delegacijos Jalbžikovskis neįsileido, tad jie į arkivyskupo pilaitės kiemą iširito per aukštą (beveik 4 m) mūro sieną. Vis dėlto studentai savo pasiekė – buvo sudarytos geresnės sąlygos bažnyčiose aukoti lietuviškas pamaldas, o Šv. Jonų bažnyčia, kurią ir aš pamėgau, tapo lietuvių susitelkimo vieta. Žmonių joje visada buvo daug.

Man buvo patikėti ir Svetimšalių skyriaus reikalai. Nemažai klientų buvo suinteresuoti gauti pilietybę, nes savo įmones ar prekybą troško tvarkyti savarankiškai. Vienas žydų tautybės prekybininkas primygintai prašė po darbo parašyti jam pareiškimą pilietybei gauti ir patarti, kokius dokumentus pridėti. Jo giminės šaknys iš dalies susijusios su Vilniumi, tai gali įrodyti dokumentais. Prašymą patenkinau. Pilietybės komisija gana greitai pripažino jam pilietybę. Ta proga jis paprašė šeštadienį atvykti pas jį į namus Vokiečių gatvėje. Čia mane nuoširdžiai priėmė, vėlino skaniais žuvies patiekalais, užsieniniu vynu, aprodė antrame aukšte didelį brangių kailių, gautų iš įvairių pasaulio kampelių, sandėlių. Paažéjo, kad savininkas yra turtingas urmininkas. Po to paprašė parašyti dar keletą pareiškimų kitų artimiausių šeimos narių pilietybei pripažinti. Papasakojo, kad, jo žiniomis (pašniukštinéta!), su manimi net advokatai konsultuoja, tad nutarės verčiau manęs prašyti, negu mokéti advokatams 1000 ar net 5000 litų.

Dažnas interesantas būdavo advokatas Mironas. Kartą jis, atsidékdamas už konsultacijas ir informaciją, nutaré mane ir Pilietybės komisijos sekretorių

pavaišinti. Pasikvietė į atskirą “Raudonojo Štralio” kabiną. Prie negirdėtų neregėtų užsieninių užkandų bei gérimu susėdome keturiese. Vyko laisvas, įdomus pokalbis apie viską ir apie nieką. Prasédėjome apie 3 valandas.

Po darbo namo neskubėdavau, surūšiuodavau korespondenciją ir bylas, sudarydavau rytdienos planą. Tik štai prasiveria durys ir išgirstu: “Dziękuję pana kerownika”. Kol spėju pakelti akis nuo rašto, durys vėl užsidaro. Pribėgu prie durų pažiūrėti, kas čia ir už ką taip keistai padékojo, – ogi basa bobutė, pasiramsčiuodama namų darbo lazdute, jau tolsta. Mandagiai prašau neatsisakyti prisesti mano kabinetė ir papasakoti, kodėl ir už ką rado reikalą padékoti. Štai jos pasakojimas:

- Aš nuo Nemenčinės. Mūsų kaimas labai didelis. Valdant lenkams, kolektyvinius ir svarbesnius klausimus spręsdavome taip: surinkdavome reikiamą pinigų sumą ir vieną iš dviejų turtingų ir patyrusių mūsų sodžiaus ūkininkų siūsdavome į Vilnių ledų pralaužti. Atėjo Lietuvos valdžia. Čia prieš jus dirbęs vedėjas ir jo žmonės stengési, ieškojo mūsų popierių, bet kažkodėl pasų reikalai beveik nepajudėjo. Atvažiavai tamsta. Mūsų bylų niekas nebeieško, nežinia, ką jie ten veikia, gal labai užsiémę. Nutarém, kad reikia nuvežti kyšį, bet mūsų svita grįžo it musę kandusi – Vilnius tik ranka numojo. Nutarém, kad atvažiavo nepaprastai gobšus kyšininkas, tad reikia ir didelio kyšio. Savaitę kitą besvarstant, pradėjo plauti pranešimai: arba prašoma pasiimti pasą, arba nurodoma, kokių papildomų dokumentų reikia, arba valsčius kviečia liudininkus apklausti. Dar savaitę kita – ir beveik visi gavo pasus. Supratome, kad ne kyšininkas atvažiavo, o sąžiningas ir darbštus žmogus. Štai už ką savo ir kaimynų vardu karštai dėkoju, o įeiti nedrįsau, nes nenorėjau trukdyti dirbtį.

Dar vienas netikėtas atvejis. Studentas iš Varšuvos atvyko pas draugus į Vilnių paviešeti ir štai – karas. Vokietija užpuolė Lenkiją. Lietuva neutrali, tad siena uždaryta. Advokatai padėti atsisako. Ką daryti su svetimšalio dokumentais, kaip pragyventi? Mèginau koki nors menkiausią jo giminės ryšį su Vilniaus kraštu apčiuopti – veltui. Liko paskutinė korta – ypatingi laimėjimai moksle, mene, literatūroje ar pan. Nieko. “Na, gerai pagalvokite, juk studentas esate. Gal vis dėlto ką sugebate geriau nei kiti?”, - klausiu. “Aš gerai atsimenu skaičius. Jau spéjau visų Vilniaus telefono abonentų numerius įsiminti”, - nedrąsiai taré jis. Imu abonentų knygą ir patikrinu. Tikra tiesa! Pats parašau jam prašymą, ant jo mano prierašas: “Aš,... Bendrojo skyriaus vedėjas... siūlau... išimties tvarka pripažinti Lietuvos pilietybę ir rekomenduoju įdarbinti Vilniaus miesto telefono stotyje informatorium” (parašas).

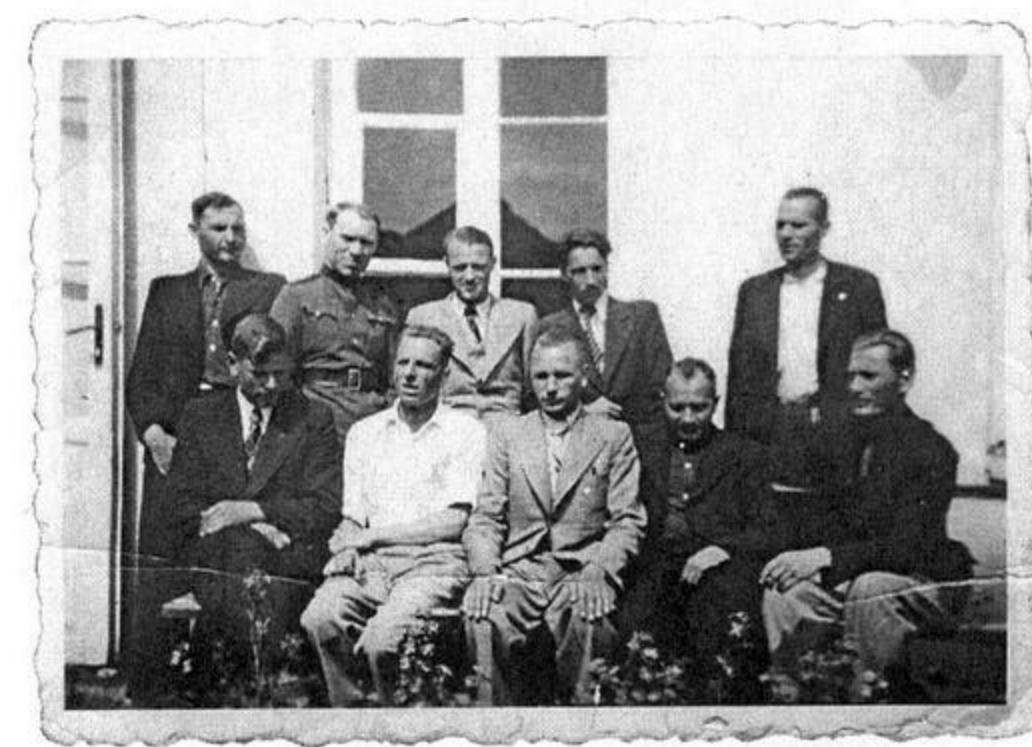
Neiškentės po 10 dienų atbėga pasidomėti. Imu abécélinį sąrašą, o jis sako savo bylos numerį. Verčiu registracijos knygą – pažiūrēsiu, kur ir kokioje

stadioje byla, ogi ne tas asmuo. Abécélinis sąrašas pravertė, paaiškėjo, kad visų Vilniaus abonentų numerius žino, o savo bylos penkiazenklio numero du paskutinius skaičius sukeitė vietomis. Dar po savaitės skambinu į informaciją dėl abonento. Pasirodo, jau išidarbinės ir labai dėkoja už pagalbą.

O būna ir taip. Darbas baigtas. Likęs vienas, tvarkau raštus. Lenkaitė įteikia prašymą pilietybei pripažinti. Jokių dokumentų, tik viršininko rezoliucija – išduoti pasą. Atsargas trumpas pokalbis dėl kilmės ir dokumentų. Aš pasų neskirstau, pilietybė (gal viršininkas apsiriko) nepriklauso. Paaiškinu, kad šiandien čia nieko negaliu nuveikti – užsukite rytoj, tada paklausiu viršininką, o jinai kad nutaisė princesės išraišką, tarytum aš ją būčiau įžeidės! Kitą rytą viršininkas mane išsikviečia, trenkia pieštuku per stalą ir klausia: "Tu nori dirbti ar ne?". Mano trumpą, įtikinamą argumentą atremti negali, bet ir atsiprašyti nemano. Tad išeinu. Viršininką iš arčiau stebėjusieji man pranešė, kad lenkė artistė vaidina vyriausybės salone, yra jo draugužė. Kai ministerijos referentą paprašiau įvykį paaiškinti, šis pasakė, kad miesto ir srities viršininkui tokia teisė suteikiti pilietybę išimties tvarka duota, o kad skyrius informacijos negavo – ministerijos neapdairumas.

Sostinėje ne tik darbų mastas didesnis, bet ir interesantų poreikiai daug įvairesni, tad labai malonu, kad dar Ukmergėje gerai susipažinau su įstatymais ir instrukcijomis. Kai referentui pateikiau trejetą į instrukcijų rėmrus netelpantį atvejų, šis paprašė spręsti savo nuožiūra, o jei analogiškų atvejų rastusi daugiau, tuomet informuoti ministeriją, kartu išdėstyti savo nuomonę, kaip elgtis, mat jam patiko mano argumentai.

Iš darbo dėl incidento su minėta panele neatleido, o tik perkėlė į kitą padalinį – vadovauti Administracijos skyriui. Vėlesni įvykiai parodė, kad tai išėjo man į naudą. Ipratusiam čia darbo nedaug, tačiau jautėm, kad russai ieško kvailų priekabių – tai mes po Nerimi į jų bazę urvus kasame, tai jų karius grobiam...

Rapolas Sriogis Ukmergėje su bendradarbiais
(sėdi 1-as iš dešinės), 1939-07-29

Ukmergės miesto šventė, 1939

*Genė Sriogienė su pirmaja dukterimi Laimute.
Ukmergė, 1940*

Okupacija

Ir sugriaudėjo perkūnas iš giedro dangaus – okupacija, naujų raudonosios armijos pėstininkų ir motorizuotų dalinių masinė invazija, respublikos prezidentas A. Smetona ir kai kurie vyriausybės veikėjai pabėga į Vokietiją, viskas pakimba ore. Prisiklausę gandų apie nepaprastą skurdą anapus Rusijos sienos, matydami tuštėjančias lentynas bei itin prastą atvykstančių karių aprangą ir apavą, gyventojai labai susirūpino. Išibrovėliai visus atsakingus darbuotojus atleidžia, spauda griežta cenzūruojama. Rašoma apie džiaugsmingą raudonarmiečių sutikimą, o visi mato, kad juos mielai pasitinka saujele politinių kalinių, pogrindininkų, vienas kitas smalsus praeivis ar vaikas paspokso, vadinasi, meluojama.

Komunistai parenka keletą buvusių pogrindininkų, dar keletą parankių ir nesugebančių ryžtingai pasipriešinti lietuvių – tokia tad “tautos delegacija” Maskvoje privalo prašyti priimti Lietuvą į SSSR. Ką kita galėjo ši grupelė žmonių Maskvoje nuveikti, jei spektaklis jau surežisotas? Atsiustas iš Maskvos Dekanozovas paskubom steigia saugumo komitetą, sudarinėja “vyriausybę” ir režisuoja antrą spektaklį – “rinkimus” į Lietuvos Seimą. Už Maskvos parinktus kandidatus visi privalėjo balsuoti pagal principą “Kas ne už mus, tas prieš mus”, o kad būtų patikimiau, paskelbta, jog balsavusių pasuose bus antspaudas, vadinasi, nebalsavę patys save pasmerkia. Bet ir tokioje prievertos aplinkoje balsavo tik labai maža gyventojų dalelė. Tada ir pradėta sakyti: “Vilnius mūsų, o mes - rusų”.

Sekmadienį keturiese einame Lukiškių aikštė. Regis, kalbėjau atsargiai, bet vienas mano posakių bendradarbiui pasirodė per drąsus, tad sustabdė ir tyliai pašnibždėjo – valdyk liežuvį, tarp mūsų yra saugumietis. Taip Vilniuje žmonės ėmė vieni kitus sergėti.

Netrukus Vilniaus miesto ir srities viršininko kanceliarijos patalpas prie Gedimino aikštės užėmė saugumas, o dar nepanaikintus skyrius iškėlė į buvusių lenkų taupomają kasą prie Žaliojo tilto aikštės Gedimino gatvėje.

Draugui liepė pasirinkti talkininką ir skubiai sudaryti taupomosios kasos vertybinių popierių sąrašą-apyskaitą. Manėme, rusai rengiasi finansinėms deryboms. Greitai pamatėme, kad jie su nieku derėtis nenori...

Man ir mano darbuotojams įsakė skubiai sudaryti Vilniaus miesto ir srities lenkų ipotekos archyvo bylų sąrašą, o bylas nuvežti į pastatą už Operos ir baletų teatro (vėliau čia įsikūrė Rusų dramos teatras). Dvi savaitės gabename.

Nurodytoje vietoje bylų niekas nepriiminėjo, parodė, kur krauti, ir liepė,

kiek telpa, versti į krūvas – kam reikės, tas ir sutvarkys. Stebino nuostabiai kaligrafiška, meniška senųjų dokumentų rašysena – tikras rašymo žąsies plunksna menas. Netikėjome, jog visi tie krašto ekonominiai ir kultūriniai šimtmečius kaupti dokumentai buvo paprasčiausiai pasmerkti nickšikai sunaikinti.

Po šios – panaši kita operacija: surinkti “buržuazinių” įstaigų bylas bei kanceliarinius raštus ir jau be jokių sąrašų vežti į Totorių gatvę ir ten versti didelėje salėje.

Padėties neaiški. Litai iš apyvartos paimti, atėjūnai už savo beverčius rublius tuština parduotuves. Vieno kariškio žmonai labai patiko gražiai išsiuvinėta “šilkinė suknelė”. Nusipirko ir pasipuošusi nuėjo į teatrą. Kai kažkas jai paaiškino, kad tai naktiniai marškiniai – įsiuto. Apkaltino pardavėjų sabotažu ir išmetė iš darbo.

Nykų rudens vakarą Aušros Vartų aikštėlėje minia maldininkų. Pro ją nenusiimdamas kepurės braunasi raudonarmietis. Viena iš maldininkų kepure nušveitė. Netrukus atskubėjo būrys kareivių su užmautais ant šautuvų durklais ir maldininkus išvaikė.

Lauke jau gruodas. Dienos metu, norėdama iš Vilniaus į namus parvažiuoti, mergina stabdo sunkvežimį (keleivinio transporto beveik nebuvo) ir įlipa į kėbulą. Ten grupė kareivių ją išprievertauja ir ties Maišiagala leisgyvę išmeta į griovį.

Gauta žinia iš Ukmergės. Senoje Lobų miško slėnio šaudykloje vyksta pratybos. Iš Pašilės užuolanka per mišką į namus eina advokato dukra. Sargybinis ją pačiumpa ir išprievertauja. Advokatas imasi ryžtingų žygį niekšui, prievertavusiam dukrą, surasti ir nubausti, bet – tyla.

Vienur kitur pradėjo iš darbo atleidinėti ne tik aukštesniuosius valdininkus, bet ir eilinius darbuotojus, juos suiminėti. Per užsienio radiją pranešama ir iš šykščių vietinės spaudos pranešimų aiškėja, jog karas gali ir neprasidesti. Naujų mislingų gandų pasklidą tada, kai prasidėjo vokiečių ir jų giminių repatriacija iš Lietuvos: ar tik vokiečiai nesiruošia pulti rusų, nes užgrūdintus savo penktosios kolonos agentus palieka?

Mane siunčia į Paberžę. Šeimą jau išvežiau į žmonos téviškę, o manęs neišleidžia. Sudedu dokumentus į seifą. Važiuoju, tačiau širdyje labai neramu. Paberžės valsčiaus valdžiai parodau siuntimą, gaunu darbo kambarį. Miestelyje randu kuklų buteli – medinio namo galą su virtuve. Man priklauso 3 padėjėjai. Du jaunus raštingus vaikinus pats susirandu, o trečiąjį, beraštį komunistą Matiuką, bruka valsčiaus valdžia su partorgu priešakyje. Važiuoju kadrų reikalų Vilniun ir atsargiai konsultuojuosi dėl neraštingo Matiuko. Ar ne jis čia rietenas inspiruoja? Vietiniai man pasakoja, kad privalomu nemokamų miško darbų metu

jis ūkininkus tiek išpykdė, jog vienas sviedė į jį kirvi. Vilniuje man pašnibždėjo, kad valsčiuje Matiukui NKVD mokamo etato nebeliko, o saugumas pareikalavo įdarbinti, tad ir įbruko inspekcijon, man patarė verčiau tylėti. Ką gi, žinau, su kuo turiu reikalų. Parvažiavęs Matiukui pasigyriaus, kad ir jo kandidatūrą į inspektorius man pavyko ipiršti, taip tapau jo "draugu". Gal pavyks prieikus apdumti akis – aišku, kad jo "balso" ši valdžia klausys.

Buvo trinties ir tarp pačių vietinių gyventojų. Ateina pas mane ir skundžia, kad kaimynui mokesčių skirta mažiau negu jam, o turėtų būti atvirkščiai. Apmokestinimo reikalų pagal ano meto taisykles aš netvarkiau, tad patardavau kalbėti su valsčiaus valdžia ir lyg tarp kitko įterpdavau užuominą, kad valsčiuje juos geriausiai pažista vietinis Matiukas, tad, matyt, nuo jo daugiausia ir priklauso, kokius mokesčius skirti. Pamalonintas Matiukas buvo atlaidėsnis. Labiausiai įkyrius 6 skundikus pasikviečiau inspekcijon ir į akis pasakiau, kad liautusi vieni kitus skundę, kiekvienas kovotų už save, neskandindamas kaimyno. Užteko – intrigos baigėsi.

Balandžio mėnesį – nepaprastai įkyrus priverstinis valstybinės paskolos obligacijų pasirašymas. Ant kojų sukeltas visas valsčius.

Dievuliau brangus! Ūkininkai gyvena nepaprastai skurdžiai – tokio vargo, kaip Vilniaus krašte, Lietuvoje lyg ir nebeliko. Vasarą ir rudenį renka uogas ir grybus. Veža juos, malkų ryšulėlius ir kiaušinius Vilniun... Uždarbiauja, kaip tik gali. Štai viena iš daugelio pirkų tarp Paberžės ir Maišagalos (sako, Šalčininkų apylinkėse tokią ypač gausu) dūminė, jos gale priestatėlis šiaudams ir šienui. Viename pirkios kampe kiaulė su paršiukais, kitame ožka, po aslos purvynę (grindų néra) nuogom bambom šliaužo 3 maži vaikeliai, 6 vištos ir gaidys. Apie kokių obligacijų pirkimą galima kalbėti? Valsčiuje pareiškiau protestą dėl mokesčių šiam ir kitiems tokiems kiemams. Po savaitės "importuotas" rusas partorgas pradėjo kibti. Pyktelėjės drėbiau – iš lubų neimsiu. Dar po savaitės po Lietuvą pasipylė Maskvos kontrolieriai – jiems labai jau rūpėjo, kaip sekasi "naujai respublikai", gal reikia "paspausti". Apie 10 val. dviese ir pas mane išlinko. Tikiu telefonogramas, apskaitos dokumentus, kamantinėjo, ar viskas gerai, apšaukė "sabotažniku", bet parėkavę išėjo. Atsidusau – šis yaudra praėjo pro šalį.

Birželio 14 dieną darbą baigiant staiga labai griežtas slaptas įsakymas – 21 valandą man ir dviem mano padėjėjams (o kodėl ne visiems trim?) atvykti į valsčiaus vykdomajį komitetą – naktį teks budėti! Vos pradeda brėksti, atvažiuoja kariškas išklerės sunkvežimis su 3 ginkluotais kareiviais ir saugumiečiu. Liepia sėstis į kėbulą, veža nežinia kur. Privažiuoja nuošalų vienkiemį, vadinas, turi išankstinį smulkų vietovės planą. Du kareivius tučtuojau pasiunčia sargybon, o

mums įsako eiti į vidų. Liepia visai šeimai su 5 vaikais skubiai ruoštis tolmai kelionei. Šeima sutrikusi, išsigandusi. Visos gyvenimo svajonės sudužo, tad nebemato prasmės ką nors kelionei įsidėti. Tas tik gali šią tragediją suprasti, kas bent iš šalies žmogaus akimis stebėjo. Susikaupiau, nors labai priblokštias buvau, pašnibždom patariau bent dėl vaikų ką gali – maisto, drabužių ir pan. - kelionei pasiimti, nes nežinia kiek ir kur su vaikučiais teks keliauti. Susitvardė, émė ruoštis. Iš vieno kito žodelyčio supratau, kad žemės turi 25 ha, bet pusė jos pelkėta, kita – smėlėlis, tad gyvena neturtingai. Puoliau prašyti kareivių, kad pagailėtų ar bent neskubintų, saugumietis drėbė, jog aš čia ne tam, kad kiščiaus, o tai kartu važiuosiu. Kažkas pakišo liežuvį (gal ne Matiukas, nors miestelyje skrido kalbos – esą jis sudarinėjės sąrašus). Atvežtieji buvo suvaryti į miestelio pakraštyje esančią didelį klojimą ir beveik visą savaitę su vaikais vargo. Net giminėms prieiti prie klojimo sargyba neleido. Po to nuvežė į Vilnių ir iš čia užkaltuose gyvuliniuose važiuoše per darganas, be vandens ir maisto vežė iki pat šiaurinių Sibiro tundrų. Net Neronas nesugalvojo tokio žiauraus ir lėto žmonių marinimo ir kankinimo būdo! Daugiau nieko apie šią šeimą negirdėjau. Kažin ar išliko gyvi...

Artėjo Joninės. Birželio 22-ąją buvau iškviestas į Vilnių, tačiau pasitarimas, į kurį buvau šaukiamas, neįvyko. Apie 14 val. pasigirdo oro pavojaus signalas ir bombų sprogimas. Netrukus pranešė, kad ši rytą vokiečiai užpuolė rusus, vyksta karas, vokiečių motorizuotos kolonus sparčiai juda Kauno ir Vilniaus kryptimi, o dabar bombarduoja Vilniaus oro uostą Parubanką. Visi išsilakstėme. Nueinu Žvėrynan pas savo buvusį šeimininką, bet jis pasitraukęs į užmiestį. Einu Gedimino gatvės link, o tuo metu vokiečių eskadrilė ima bombarduoti Žvėryno tilto prieigas. Tikslas aiškus – sunaikinti rusų minas, skirtas tiltui susprogdinti (nutraukti elektrines grandines, kuriomis per atstumą galima sprogdinti). Pasislepiu čia pat bažnyčioje – jos vokiečiai neturėtų bombarduoti. Eskadrilė nuskrido, o Gedimino gatvėje gausu išbyrėjusių langų šukių. Bombarduotos ir Žaliojo tilto prieigos. Viena bomba pataikė į šalia stovinčią Šv. Rapolos bažnyčią, įsmigo į grindis, bet nesprogo – mano patronas ją apsaugojo. Nakvojau vienkiemyje už Jeruzalės, kitą dieną pasiekiau Paberžę.

Duoną kepavavo žydų kepykla. Apie 22 val. dar nė nemano kepti. Paprašiau nedelsti. Svarsčiau taip: duonos gyventojams tikrai reikės. Apie 9 val. ryto mane kviečia bėgančio iš Vilniaus raudonarmiečių dalinio žydų tautybės partorgas. Nieko bloga nenujaudamas, nueinu. Per vėlai supratau, kad kepėjas įskundė, neva įsakiau duonos vokiečiams iškepti. Liepė lipti į kėbulą, o kareiviams užtaisyti šautuvus. Pamatę, kas dedasi, vietiniai gyventojai, kuriuos kaip galėdamas gelbėjau, skubiai pranešė Matiukui. Suspėjo – atbėgo. Mosuodamas

apvaliu antspaudu, sako: "Inspektorius su padėjėjais vykdė valsčiaus vadovybės įsakymą. Pirmininkas ir partorgas pagal įsakymą iš Vilniaus pasitraukė į Pabradę, o aš ipareigotas čia vykdyti valdžios nurodymus". Šito užteko – paleido. Niekšas iš niekšų išvadavo – štai kaip būna. Vėliau sužinojau, kad traukdamiesi raudonieji sunaikino ne vieną jiems neparankų. Žuvo nemaža pažistamų – mokslo ir ginklo draugų.

Daugelio povandeninių kliūčių praeityje išvengiau, o šiuo lemtingu atveju vos nepalydėjau galvos. Išgelbėjo vietiniai gyventojai. Kai dabar mąstau, ir mes, ir mūsų tėvai nemaža buvom matę, bet tokią girnų, į kurias patekom, nė įsivaizduoti neįsivaizdavom. Gal per dori, per daug patiklūs buvom? Gal per daug tikėjom žmoniškumu? Juk teko girdėti, kad jaunai moteriai, Naujojoje Vilnioje varomai į vagoną, rusas kareivis (matyt, pasitaikė vienas nesužvérėjęs) apsidairės liepė sprukti į krūmus, o ši to nepadarė, norėjo su saviškiais likti. Dabar aišku, kad turėjome tokiomis dviem jėgoms – rusams ir vokiečiams – pasipriešinti, tik kaip?

Važiuoju į Želvą pas žmoną, po to į savo tėviškę – Vaizgeliškį. Čia ramu. Vokiečiai pro šalį nuplaukė į Rytus. Antrą dieną, nors motina draudė, dviračiu vykstu žvalgybon į Ukmergę. Nuokalnėje sutinku vokiečių koloną. Nieko neįtardamas, leidžiuosi žemyn, o čia mane sustabdo ir atima dviratį. Šliaužiu pėstute. Nakvoju Ukmergėje, kitą dieną pėščias žygiuoju į Vilnių. Ties Maišiagala miške dar vyksta vokiečių ir raudonarmiečių likučių susišaudymas. Vilniuje sužinau, kad Paberžės valsčiaus vadovybės namas sudegintas (manoma, kad padegė rusų valdžios atstovai, norėdami paslėpti savo veiklos pėdsakus). Grįžtu namo.

Prasideda nauja okupacija. Tada nė nenujaučiau, kad laisvą Lietuvą pamatysi tik senatvės sulaukės. Ačiū Dievui, pamačiau...

Ukmergės geležinkelio stotis ir kareivinės prieš 2-ąjį pasaulinį karą

Li-Mi-Pa (Lietuvos miestų prekyba)

Pakeliui į Ukmergę išgirstu griežtą ginkluotų civilių sargybinių įsakymą: "Iš šalis nesidairyti". Pastebiu, kad Lobų miško link varomas pulkelis žmonių. Vėliau pasakojo, kad varė bolševikų aktyvistus. Juos keletą dienų tardė ir kankino Antakalnio klojime, o Lobų miškas tapo jų ir masinio žydų naikinimo vieta.

Buvęs karų mokyklos kuopos vadas Šagamoga Ukmergėje organizuoja prekybos firmą Li-Mi-Pa. Man kol kas siūlo būti miesto prekybos kontoros kasininku. Liepū alėjoje pas Marazauskių nusisamda butą, atsigabenu šeimą ir pradedu darbą. Surenku iš parduotuvių dienos pajamas, nešu į banką, imu iš jo, moku pagal paskyras ir t.t. Vyr. buhalteris teiraujas, ar yra seife ūkvedžio įneštų pinigų – 2000 markių. Prisiminiau, kad prieš mėnesį prašė paslėpti. Mégino barti, kad be dokumentų laikiau, bet kai paaiškinau, kad ūkvedys pasižadėjo dokumentus atnešti, atlyžo. Netrukus rublius iš apyvartos išima – keičia į reichsmarkes santykiai 10:1. Motina gauna reikalavimą grąžinti Ūkio bankui 1400 rublių skolos. Kad ta prakeikta skola nebeerzintu, įmoku 140 markių.

Prasidėjo masinis getuose uždarytų žydų šaudymas. Neramu: jeigu vokiečiai ir kitų Pabaltijo gyventojų ariais nepripažins, tai ir jiems teks ta lemtis. Kai kas iš pažystamų imasi saugoti žydų brangenybes. Siūlo ir mano motinai. Kam? Kad sąžinė graužtų? Patariu jai nelisti, o jei yra garantuota, kad gali patikimai paslėpti, tai kokią nedidelę šeimą tegul verčiau priglaudžia. Deja, kaimas netoli Ukmergės, šalia – nei miško, nei jokios giraitės, nesaugu...

Kontorą iš Gedimino gatvės perkėlė į erdvesnes patalpas Kęstučio aikštėje netoli Laisvės paminklo, o mane paskyrė sekretoriumi vertėju. Čia labai pravertė ir nebilogi vokiečių kalbos įgūdžiai, ir komercinės korespondencijos vadovėlis lietuvių, vokiečių, anglų kalbomis, o ypač - iliustruotas žodynėlis, rodos, Študerio. Kartais net lietuviškai nežinai, kaip tą ar kitą dirbinį pavadinti, o knygoje beveik 1000 piešinių, kurių kiekviename tam tikros grupės daiktai – sodininkystės įrankiai, drabužiai ir t.t. Nuo kiekvieno daikto ar detalės brūkšnelis, o jo gale – vokiškas pavadinimas. Per pusmetį tapau geresniu užsakymu vokiečių patikėtinui (Treuhanderiui) rašymo meistru negu Kauno vertimų biuras. Užsakymu blankus užpildyti ėmė prašyti ne tik Ukmergės privačių parduotuvių savininkai, bet ir pravažiuojantieji Zarasų, Utenos, net Panevėžio prekybininkai.

Gavome labai apsukrū prekių žinovą kauniškį Pipirą. Jis sugebėjo užmegzti glaudžius ryšius su Kauno bazėmis ir vokiečių patikėtinu (aišku – ne už ačiū), tad mūsų firma prekių stoka per daug nesiskundė. Prekėms gabenti labai trūko benzino, bet gavome per Štralį ir jo pasiuntinį, dėl sužeidimų fronte

grąžintą į užnugarį. Nunešu direktoriaus įdėtų lašinių, dešros ir degtinės, perduodu pasiuntiniui, šis nurodo, kur padėti, o vėliau savo šefui pasako, kas siunčia. Aišku, šis tas nubyra ir pasiuntiniui, tad jei tik turi rezervą – benzino duoda. Vėliau vieną sunkvežimių perdirbome į dujų generatoriaus varomą mašiną, kūrenamą sausų malkų kaladėlėmis.

Kartais tekdavo rašyti laiškus Arbeitsamtui bei komendantūrai ir prašyti nesiųsti mūsų darbuotojų į Sileziją ir pan. Taip susipažinau su Arbeitsamtoto šefu ir, motinos paskatintas, paprašiau, kad leistų vienam belaisvių padirbēti vasarą tėvų ūkyje (ne už ačiū). Atsidėkodamas už nuoširdumą, belaisvis 2 mėnesius gerai dirbo, bet gavės žinių, kad vokiečių frontas pradeda braškėti, papraše motinos jį atleisti, nes norėtų eiti pas savus. Motina kelionei įdėjo maisto ir pinigų, o Arbeitsamtui tik po 3 dienų pranešė, kad belaisvis, galimas daiktas, pabėgo.

Vokiečiai fronto pöreikiams ima tvirtesnius arklius, o man reikia vertėjų būti. Turtingesni ūkininkai lengviau "susikalba" ir su viršaičiu, ir su vokiečių komisija. Be to, jei yra 3-4 arkliai, tai netekus vieno galima verstis. Jei arkliukas vienintelis, o namie apstu vaikų, aiškinu komisijai apie sunkią žmogelio dalį, ir džiugu darosi, kai pavyksta padėti. Vienam kitam padėjo patarimas vietoje gero savo arklio panašaus plauko kuiną pakišti, o tokį – brokuoja.

Reichsmarkių žmonės nevertino, pačioje Vokietijoje jos negaliojo. Mėnesio algos ne visada pakadavo 1,5 kg sviesto pirkti, tad vyko spekuliacija, o žandaras Pėdė (pasakojo jį esant lenkų kilmės) turguje dažnai atimdavo prekes. Išykės vienas miesto vežikų botkočiu jam tvojo per galvą ir tarpuvertėmis pabėgo. Frontui traukiantis, išykę deltuviškiai Pėdė nušovė.

Atostogos. Vasaros darbymečiu talkinu tėvams. Jau ir žymiai už mane jaunesnis brolis Povilas – pusbernis, maga ir jam vėjeliu paskrajoti, tad gerokai paragina arkli, timpteli vadžias, tačiau, vienam jų galui atsirišus, arklys staiga pasuka į pānuovali. Visi apmirėm. Povilo kojos iškiotos pro šoninę, vežimui virstant, sunkus susižalojimas neišvengiamas, nes iššokti neįmanoma. Baigėsi laimingai!

Rytų fronte padėtis kritiška. Plechavičius renka jaunuolius į savisaugos batalioną, vokiečiai gaudo darbams į Sileziją, turtingesniems Suvalkijos ūkininkams siūlo Ukrainos juodžemio sritis, čia ima kurti vokiškas fermas. Ukmergės apskrities viršininkas Venslovas iš Graužiečių žino, kad aš moku vokiškai, tad įsako man vykti į Pageležius. Čia įkurtas štabas priiminės jaunuolius, norinčius įsirašyti į Plechavičiaus batalioną ar darbams į Sileziją. Aš būsiu vertėjas.

Nuvežti nėra kam. Norom nenorom kulniuoju pėstute. Prasédim 4

valandas – nė vieno savanorio. Žino žmonės, kuo kvepia. Mano klasės draugas karininkas Krikštaponis Baltarusijoje kovodamas su partizanais žuvo. "Pasigailėjo" antrasis vertėjas (o gal provokatorius) – užsirašė į batalioną. Misija baigta. Kitą dieną jaunuolius gaudė mieste. Pas mus gyveno trys amatų mokyklos moksleiviai. Žliobei liepėm surasti draugus ir parodėm saugesnę pasitraukimo iš miesto kryptį.

Dėl kuro stokos prekyba porai savaičių pristabdoma. Visi, kas tik galime, su pjūklais ir kirviais išvykstame į mišką už Laičių žiemai sau ir įstaigai malkų paruošti. Dieną darbuojamės, vakare lauželį kūrename, padainuojame, moterys ruošia vakarienę. Elgiamės atsargiai, kad neužklystų gaudytojai. Produktų gauname iš prekybos fondų.

Braška visos Rytų fronto sėsparos. Štralis ruošiasi evakuotis, jo pasiuntinys paprašė mane vakare užėiti pas jį į kareivines. Buvo sunkokai sužeistas, o dabar vėl siunčia į frontą. Kadangi siuntinys į Vokietiją nenuėis, o pinigus pašto perlaida siusti galima (ten okupacines reichsmarkes keičia į valiutą), siūlo pirkti iš Prancūzijos atsivežtas šilkines kojines (60 porų), barzdai skusti peiliukų, dar ši tą. Prekės deficitinės. Išsipasakojo kareivukas savo bėdas. Jis iš Hamburgo, kurį anglai žauriai suniokojo, bombardavo fosforinėmis bombomis. Degė ne tik namai – net grindinio akmenys, o pragariško karščio sukelti viesulai vertė namus. Iš viso stambaus miesto kažin ir 10 procentų ar beliko. Paliko jis man savo adresą, bet knygelė su adresu dingo esesininkų padegtame tėvų name.

Frontas priartėjo prie mano tėviškės – Vaizgeliškio. Nuo bombų pas mus slėpēsi ukmergiškio staliaus šeima. Manufaktūros sandėlio vedėjas atsakingiems firmos darbuotojams dalijo prekių likučius, maišą vaikiškos aprangos gavau ir aš. Skersgatviais parsinešiau į butą. Darže iškasiau slaptą duobę. Joje užkasiau ir užmaskavau maišą. Vėliau labai pravertė. Pusbrolis Ksaveras buvo davės man 500 markių dažams pirkti, bet per vėlai. Aš nespėjau net savų realizuoti, o užėjė rusai jų nekeitė, tik surinko.

Vaizgeliškyje savaitę laiko nuo Šešuolių pusės per mūsų padangę retkarčiais Ukmergės kryptimi prašvilpdavo artilerijos sviediniai, pasirodydavo vienas kitas vokiečių žvalgybinis lėktuvas, o naktimis užavo rusų bombonešių eskadrilės. Išsikasėme rugiuose apkasą, uždengėme lentomis ir apipylėme žemėmis, kad bent kulkos ar skeveldros nesužeistų. Brékstant žadina esesininkų dalinys, įsako kuo skubiausiai kraustytis į Ukmergę ir prisistatyti Raudonajam kryžiui. Pora kareivių jau laksto su deglais. Skaičiau apie išdegintos žemės taktiką, o dabar ją regiu. Mégini karininką įtikinti, kad deginti beprasmiška, ir girdžiu isterišką moterų šauksmą: "Rapolai!" Ėgi žiūriu – į krūtinę atsuktas brauningo vamzdis. "Na, ką gi, jei negalima, tai negalima".

Sparčiai pakinkome arkli, paskubom kraunam maisto, drabužių, pririšam prie vežimo pieningiausią karvę, įsidedam dobilų, gyvulius kuo skubiausiai išvejam lauk ir, visiems trobesiams (pirkiai, 2 klojimams, tvartams, svirnui, net atokiai stovinčiai pirteli) liepsnojant, dardam su vaikais į Ukmergę. Nėra kvailių ieškoti Raudonojo kryžiaus, įsmunkame į stadalu (užvažiuojamas) kiemas su dengtu pastatu arkliams ir vežimams) ir uždarome vartus. Po pietų trys stiprūs sprogimai – net skiedros nuo stadalo stogo byra: susprogdino Deveikio lentpjūvę ir malūną, užtvanką, tiltą per Šventąją ir... Žemės ūkio mašiną ir padargų gamyklos "Vienybė" tvora aplūžusi, pro senų lentų plyšius kieme nieko dora nematyti, o kitoje pusėje gatvės dviaukščio mūriuko pirmame aukšte pristatyta staklių. Sprogdintojai tarė, kad plane įsivelusi klaida, tad susprogdino stalių dirbtuvę (buvusią žydų gimnaziją), "Vienybė" liko sveika. Naktį kažkur sproginėjo, girdėjos padrikos automatų serijos. Pavargau ir įlindės į pusrūsi ēmiau snausti – matyt, per didelio streso būta. Paskui žmona pasakojo, kad beveik dvi paras miegojau, prikelti negalėjo.

Galop pajuntu, kad mane budina. Aplink rusai. Susikrauname mantą – ir namo. Ties kryžkele sargybinis įspėja saugotis minų – jų vietas pažymėtos. Atkaklus ilgų metų triūsas – visi trobesiai, net atokiai buvusi pirtelė – paverstas pelena. Susirandame po laukus išskaidžiusius gyvulius (reikia sugebėti atskirti savus), ruošiame jiems laikinus aptvarus. Lengva pasakyti, ruošiame, jei net kirvio ar plaktuko kotas išdegės. Susirandame vieną kitą išmėtytą lentgalį, kartą (kad ir iš apkaso), uždengiame rūsio viršų, gaunasi laikina pirkia – žeminė. Joje visą žiemą gyveno abu tėvai, 2 seserys ir brolis. Iki žiemos suspėjo suręsti tvartą, o pašarus sukravę į stirtas. Kitais metais surentė pirką ir iš lentų klojimą, tad jau galima būtų gyventi, jei ne tos didžiulės pyliavos...

Prekyba, kortelės, vakarinė mokykla

Iš ryto nuo Deltuvos pusės vokiečiai artilerijos sviediniais apšaudė Ukmergę. Sako, kad vienas sviedinys pataikė į amatų mokyklos sieną virš paradinių durų, tačiau, laimei, nesprogo. Frontas tolo Kėdainių – Panevėžio kryptimi, tačiau įstrigo Anykščiuose. Čia, užuodę Karazijos vyno gamykla, rusai automato salve peršovė statines ir ēmė lakti čiurkšlėmis trykštantį vyną. Lakė, kol apsvaigo. Vėliau, sugužėjė į vyninės rūsi, braidė po vyną iki kelių. Dairosi vokiečiai, kad rusai nebelipa jiems ant kulnų. Siunčia žvalgus. Rado knarkiančius ir iššaudė. Į fronte susidariusią spragą teko siusti rezervą, dėl to vokiečiai spėjo persirikioti ir ties Šiauliais atkakliai pasipriešino.

Einu į Ukmergę žvalgybon, o čia jau kuriamos įstaigos. Mane skiria laikinuoju apskrities prekybos vadovu. Kokia čia prekyba, jeigu sandėliai, parduotuvės, valgyklos išplėstos, lentynos išlaužytos – vien nuolaužos, šiukšlės, dargi mėšlas. Gyventojai pasakojo, kad, sučiupę plėšiką, vokiečiai jį vietoje šaudydavo.

Mano pirmoji užduotis – pamaitinti naujają ir pravažiuojančią vyresnybę. Pakiečiu į darbą buvusius prekybininkus: valgyklos vedėją Gecevičiutę, miltų vežiką Marazauską, parduotuvės vedėją Dzedzevičių ir kt. Šie perduoda estafetę kitiems. Vieni iškart kimba į darbą, kitų paprašau lukterėti – dar neaišku, ką konkrečiai reikės veikti. Grūdų ir gyvulių paruošų įgaliotiniai dar nepradėjo dirbti, turgus tuščias, tad iškauliju oficialų leidimą pirkti iš ūkininkų gyvulių ir grūdų būsimų pyliavų sąskaita. Pirmą bandymą atlieku pats – perku Statikų apylinkėje. Ukmergės skerdykloje dorojami gyvuliai, o vežikai gabena grūdus į išlikusį Veprių malūną. Duona kepama, valgykla veikia. Bandome atidaryti bent porą parduotuvii. Dairomės, ką galėtų pasiūlyti koklių fabrikas „Vienybė“, Kaunas, Vilnius, bet ir ten ne pyragai. Skėstantis ir skustuvo griebiasi – atsirado meistras, ēmė muilą iš dvieselienos gaminti, pradėjo krutėti spirito gamyklos, remontuojama elektrinė ir lentpjūvė. Apkoopsajungos pirmininku skiriamas frontininkas – neraštingas, bet „savas“, nors vėliau „sudegė“.

Pusmetį pagyvenau savininkės paliktame name Liepų alėjoje. Viename gale gyveno miesto savivaldybės (vykd. k-to) buhalteris Dmuchauskas, kitame – aš su šeima, bet netrukus grįžo savininkė, o dėties nėra kur. Laikinai įsikiriu buvusio mokesčių inspektorius Cibulskio dviaukščiame name, kuriame nelikę nei grindų, nei krosnies, tik kad stogas jau uždengtas. Miegame pasienyje, aslos viduryje kuriame lauželį, verdame valgyti. Po poros savaičių pasiprašo priglaudžiamas lietuvis karininkas. Labai gražus lyrinis balsas, tad vakarais paprašome padainuoti, bet netrukus jį vėl pasiunčia į frontą. Man pasiūlo Kauno

gatvėje ankštą butelį, kuriame jau gyvena gausi šeima. Negi lipsi žmonėms ant galvos? Tuo tarpu Cibulskio namą perima kariškiai, ir miesto valdžia norom nenorom priversta pati ieškoti man buto. Randa Gedimino gatvėje virš buvusios vaistinės. Čia gyvenusius iškrausto į jų turimus sodžiuje namus, o apgyvendina 3 šeimas – gydytoją Daniūną, mokytojo ir mano šeimą.

Frontininkas Pilipavičius prie Ukmergės apskrities vykdomojo komiteto kuria Prekybos skyrių su Kortelių ir Kontrolės – ataskaitiniu biurais. Prekyba man nepatiko, tad pasipiršau į Kortelių biuro viršininko postą, nes šias pareigas einančiam priklauso aukščiausios kategorijos „lit A“ kortelės (kad nevogtų kitų). Po savaitės biuro sudėtis patvirtinta, trūksta tik buhalterio.

Vykstu į Kauną pirmųjų kortelių ir antspaudo paimti. Ant geležinkelio bėgių stovi išmontuota drezina. Randu pagaištį ir, kad nebūtų nuobodu, atsistojęs ant drezinos, atsistumdamas važiuoju. Netoli Jonavos – Luokės slėnio geležinkelio pylimas sušprogdintas, tad toliau keliauju pėstute. Vakare pasiekiu Kauną. Rytą vykstu į Respublikinį kortelių biurą, pasiimu kraičių – maišą kortelių, antspaudą, instrukcijas – ir namo.

Apie autotransportą galima buvo tik pasvajoti, o korteles kas mėnesį tek davavo, maišą per petį permetus, pėstute į Ukmergę gabenti, retkarčiais pakelėje pailsint ar dreziną pastumdant. Dažnai tek davavo pakeliui nakvoti pas ūkininkus. Kartą ant suolo palangėje nakvojau trobelėje ties Pageležiais. Namukas buvo prie pat geležinkelio. Garvežius kūreno malkomis, tad gerokai kibirkščiavo. Vieną vėjuotą dieną nuo tų kibirkščių gerų žmonių namukas sudegė. Porą kartų nakvojau viešbutyje, bet patekti ten sunku, tad kartą užtrukės turėjau nakvoti Žaliakalnio turgaus prekybininko palapinėje. Pilipavičius kelionei duodavo keletą degtinės talonų. Dalį jų parduodavau, už tuos pinigus ir likusių talonus gaudavau degtinės. Pavargsti, sėdi pailsēti, o degtinės butelį statai kelio viduryje. Kokiu tikslu degtinė kelio viduryje, karinių mašinų vairuotojai žino, tad sustoja ir klausia, kur pavėžeti. Jei pakeliui – sėskis. Kartą nuo Karmėlavos vėlu vakara pavėžino iki Veprių miško. Paklajojės radau eigulio pirkią ir pernakvojau. Kitą kartą nukrypęs nuo reiso kariškis, Kauno pakraštyje susirinkęs glėbi rublių, į sunkvežimio kėbulą susodino apie 35 keleivius ir duobėtu, nuo pavasario polaidžio pažiliugusiu plentu per 25 minutes atskraidino juos į Jonavą. Gal įdomi buvo kelionė, jei moterys ēmė poteriauti – melsti Dievulį saugoti jų gyvybę. Tirštai aplipę purvais, išlipome Jonavoje, o toliau – pėstute.

Senyvo amžiaus ir neraštingi žmonės ēmė skustis, kad kasininkė – sandėlininkė nusuka dalį jų kortelių. Netikėtai patikrinu ir randu perteklių, vadinas, skundai pagrįsti. Perspėju, bet po mėnesio kito viskas kartojas, vadinas, arba žiopla, arba, kas labiau tikėtina, sukčiauja: yra perteklius, bet